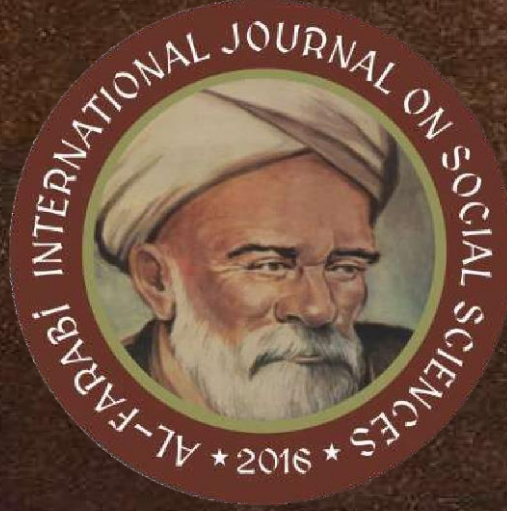

Year : September 2022 Volume 7, Issue 3

AL FARABI

International Journal on Social Sciences

Editor

Dr. Öğr. Üyesi Kadir AYDIN

IKSAD
Republic of Turkey

CONTENTS

Zeynep KANTARCI BİNGÖL Dilan BAYHAN	YETERLİ TEMEL İLKESİ ÜZERİNDEN SCHOPENHAUER'IN KANT'A YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER	1-17
Emine SOYDAN Kübra KÜÇÜKŞEN	TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİT(SİZ)LİĞİNİN MEDYADAKİ İZDÜŞÜMLERİ	18-28
Sezen GÜNGÖR	100 EKŞİ YAŞ FENOMENİNİN GERÇEKLİĞİ: TÜRKİYE İNCELEMESİ	29-38

JOURNAL ID

The Name of Journal	: Al-Farabi International Journal on Social Sciences
Founded in	2016
ISSN	: 2564-7946
Issued in	: September 2022
Publisher of Journal	: IKSAD Publishing House
Chief Editor	: Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Editor	: Dr. Kadir AYDIN

Scientific Committee

Dr. Salih Öztürk -	Tekirdağ Namık Kemal University
Dr. Kadir Aydın -	Adıyaman University
Dr. Sehrane Kasımi-	Azerbaijan National Academy
Dr. Zhi Huan -	Çin Minzu University
Dr. A.S. Kistaubayeva -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Abdikalık Kunimjan -	Kazak State Women Pedagogy University
Dr. Ahmed Lid -	El Ezher University
Dr. Akira Hıbıkı -	Tohoku University
Dr. Akmaral S. Syrgakbayeva -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Bahit Kulbaeva -	S.Baybeşev Aktobe University
Dr. Bekzhan B. Meyrbaev -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Cholpon Toktosunova -	Rasulbekov Kırgız Economy University
Dr. D.K.Tölegenova -	Makhambet U. Batı Kazakistan State University
Dr. Elena Belik Veniaminovna -	Vladivostok Devlet Economy University
Dr. G.I. Ernazarova -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Gulşat Şugayeva -	Dosmukhamedov Atyrau University
Dr. İsaevna Urkimbaeva -	Abılay Han International Relations University
Dr. Karligash Baytanasova -	Al – Farabi Kazak National University
Dr. Kulaş Mamirova -	Kazak State Women Pedagogy University

Indexes

COPERNICUS INDEX

Eurasian Scientific Journal Index

Scientific Indexin Service

CiteFactor

ASOS Indeks

ISUU

Root Indexing

DRJI

ResearchBib Scientific

World Index

YETERLİ TEMEL İLKESİ ÜZERİNDEN SCHOPENHAUER'IN KANT'A YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER¹

Zeynep KANTARCI BİNGÖL²

Dilan BAYHAN³

ÖZET

Kant kendisinden sonraki dönemler üzerinde belirleyici etkiler oluşturması nedeniyle deyim yerindeyse felsefe tarihinde bir sınır taşı oluşturmaktadır. Onun ardılları arasında bulunan Schopenhauer da felsefesini kurarken büyük ölçüde Kant'tan etkilenmiştir. Onun nazarında Kant, kusursuzluğunun künhüne erilemezliği ve tüketilemezliği ile büyük bir dehadır. Bu nedenle kıymetine dair eksiksiz bir izahat da bulunmaktansa hata ve yanlışların göstermek daha kolaydır.

Schopenhauer, deneyimlenen dünyanın öznenin bilme kategorileri tarafından şekillendirildiğini belirtir. O, "Dünya benim tasarımımdır." demektedir. Bununla, zaman-mekân, cismanîlik, nedensel bağlantının insandan bağımsız olarak dışarıda bir yerde olmadığını, görünüşler ya da fenomenler dünyasının kendi yaratımımız olduğunu söylemektedir. Duyusal dünyanın öznenin bir tasarımı olarak belirmesi onun Kantçı yüzüdür. Tasarım olarak dünya, dünyanın görünen tarafıdır, dünyanın temelini oluşturan asıl gerçeklik Schopenhauer'a göre "isteme"dir. Bu da Schopenhauer'ı Kant'tan ayıran yüzü oluşturur. Schopenhauer'da isteme, dünyanın ve her şeyin aslıdır. Her şeyin temelinde akıl dışı ve amaçsız isteme bulunur. Kant için bilinemez ve bilinemediği için üzerinde konuşulamayan gerçeklik olarak *kendinde şey* Schopenhauer için isteme'dir. İnsan dur durak bilmeden sürekli bir şeyleri ister. İsteklerini doyursa da ister doyurmasa da ister. Schopenhauer'da bu, en temel hakikattir. İnsan kendi içine yöneldiğinde bunu hissedebilir ve isteme insanın varoluşsal yapısından hareketle bilinebilir. Öyleyse Schopenhauer, *kendinde şeyi* deneyim nesnesi olarak görmesi ve böylece onu bilinebilir kılmasıyla Kant'tan ayrılır.

Schopenhauer'da isteme her şeyin, tüm varlık alanının özünü oluşturur. O, insanı oluşturan en temel öge olarak gördüğü istemeden yola çıkarak evrenin ve varlığın özüne vakıf olmaktadır. Çünkü Schopenhauer'a göre evrenin yapısı insanın yapısında yansımaktadır. Dolayısıyla insana ait bir hakikat açığa çıkarıldığında evrenin hakikatine de ulaşılmış olmaktadır. Ama Kant aklın zorunlu olarak içine düştüğü çatışkaların üçüncüsünde bir ilk nedenin varlığının olanaksızlığından ve bilinemezliğinden söz etmektedir. Schopenhauer'ın Kant'a yönelik eleştirileri bundan nemalanır ve onu kendine has düşüncelerini üretmeye yönlendirir. Bu noktada karşımıza Schopenhauer tarafından dile getirilen yeterli temel ilkesinin dörtlü kökü üzerinden ele alınışı çıkmakta ve bu husus onun düşüncelerinin orijinalliğini oluşturmaktadır. Bu çalışmada da yeterli temel ilkesi üzerinden Schopenhauer'ın Kant'a yönelttiği eleştirileri değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Schopenhauer, Kant, Yeterli Temel İlkesi, Kendinde Şey, İsteme.

SCHOPENHAUER'S CRITICISM TO KANT OVER THE PRINCIPLE OF SUFFICIENT REASONS

¹ Bu makale 19-21 Ağustos 2022 tarihinde düzenlenen Al- Farabi 11. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan sözlü bildirinin genişletilmesi ile hazırlanmıştır.

² Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.
z.kantarci@alparslan.edu.tr ORCID: 0000-0003-3778-1659.

³ Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ABD.
dbayhan071@gmail.com ORCID: 0000-0001-7287-9198.

ABSTRACT

Kant, so to speak, constituted a landmark in the history of philosophy, as it had decisive effects on the periods that follow him. Schopenhauer, who was among his successors, was greatly influenced by Kant while establishing his philosophy. In his view, Kant was a great genius with his imperishability and inexhaustibility. For this reason, it was easier to show faults and inaccuracies than to give a complete explanation of its value.

Schopenhauer pointed out that the experienced world is shaped by the subject's categories of knowing. He said that "The world is my representation." By this he told that the time-space, corporeal, causal connection does not exist outside of man independently of man, that the world of appearances or phenomena is our own creation. His designation of the sensory world as a representation of the subject is its Kantian side. The world as a design is the visible side of the world, the real reality that forms the basis of the world, according to Schopenhauer, is "will". This forms the face that separates Schopenhauer from Kant. For Schopenhauer, will is the origin of the world and everything. The basis of everything is will, which is irrational and aimless. The thing-in-itself as unknowable and unspeakable reality for Kant is will for Schopenhauer. People always want something without stopping. Whether it satisfies their desires or not, he wants it. In Schopenhauer this is the most fundamental truth. When a person turns to himself/herself, he/she can feel it and the will can be known from the existential structure of the person. So Schopenhauer differs from Kant in seeing the thing-in-itself as an object of experience and thus making it knowable.

In Schopenhauer, will constitutes the essence of everything, the entire field of existence. Starting from the will, which he saw as the most basic element that makes up human, he became aware of the essence of the universe and existence. Because, according to Schopenhauer, the structure of the universe was reflected in the structure of man. Therefore, when a human truth is revealed, the truth of the universe is reached. But Kant talked about the impossibility and unknowability of the existence of a first cause in the third of the conflicts in which reason necessarily falls. Schopenhauer's criticisms of Kant took advantage of this and led him to produce his own unique thoughts. At this point, we come across the principle of sufficient, expressed by Schopenhauer, to be handled over the quaternary root, and this issue constitutes the originality of his thoughts. In this study, it is aimed to evaluate Schopenhauer's criticisms of Kant through the principle of sufficient reason.

Keywords: Schopenhauer, Kant, The Principle of Sufficient Reason, Thing-in-Itself, Will.

GİRİŞ

19. yüzyıl Alman felsefesinin yapıtaşlarından biri olan Arthur Schopenhauer (1788-1860) hayattayken düşünceleri Hegel'in gölgesinde kaldığı için görmezden gelinen ancak edebiyatçılara ve sanatçılara ilham kaynağı olmuş bir filozoftur. Schopenhauer denilince akla ilk gelen onun felsefe tarihinde kötümserliği ile ünlenmiş olmasıdır. Diğer bir husus da her şeyin temeline yerleştirdiği asıl gerçekliğin isteme olduğunu söylemesi ve isteme üzerine yaptığı temellendirmelerin kendisinden sonra gelen Nietzsche, Bergson, Amerikan pragmatistleri üzerinde bir kıvılcım uyandırmış olmasıdır. En önemli katkısı da insanın temel güdüleri ve onların engellenmesi üzerine olan düşünceleriyle psikanalitik teoriler üzerindeki etkileridir (Buckingham vd., 2012: 188). Ayrıca çoğu Batılı filozofun aksine Doğu felsefesi üzerine derinlemesine eğilmiş ve okumalar yapmıştır. Schopenhauer, düşüncesinin alt yapısında Doğu felsefesine yer veren ilk Batılı filozoftur (Trombley, 2013: 92).

Schopenhauer'ın düşüncelerinin şekillenmesinde Kant, Platon ve Doğu felsefesi etkili olmuştur. Esas belirleyicisi ise Kant'tır. Schopenhauer kendini bir Kantçı olarak addeder ve Kant'ın yeni bir felsefe için koymuş olduğu esaslara bağlanır. Hatta daha da ileri giderek Kant'a layık olabilecek tek ardılın kendisi olduğunu iddia eder (Gökberk, 1999: 398). Kant'a büyük bir hayranlık duyan Schopenhauer onun kadar kimsenin Kant'ı anlamadığını her defasında vurgular. Özellikle Fichte ve Hegel'i işaret ederek onların Kant'ta doğru ve derinlikli olan ne varsa ortadan kaldırdıklarını savunmaktadır (Cevizci, 2011: 919-920).

Kant'ın epistemolojisi ve yine onun yapmış olduğu fenomen-numen arasındaki ayrım Schopenhauer'ın felsefesinin ilk adımıdır. Ona göre Kant'ın en büyük meziyeti görünüş ve *kendinde şey* arasında yaptığı ayrımıdır (Schopenhauer, 2022: 81). Schopenhauer için Kant, insanın anlama yetisi üzerine çok yerinde tespitlerde bulunmuştur. Bütün bir gerçeklik alanını deneyimlenmesi kuşkulu olanla olmayan arasında bölmesi, deneyimin tüm biçimlerinin ve çerçevelerinin insanın bedensel araçlarına doğasına bağlı olduğuna ve bu araçlar nasılsa öyle olacaklarına, deneyim konusu olmayan bir şeyin nasıl bir şey olduğunun tasarlanamayacağına ve bu gerçekliğin doğasının insana kapalı olduğuna, zamanın, mekânın ve maddi şeyler arasındaki nedensellik ilişkisinin sadece deney dünyasının ayırt edici özelliği olduğuna ve onun dışında var olmayacaklarına, bu yüzden dünyayı anlamının yolunun bilimden geçtiğine ama biliminde deneysel dünya dışında bir hükmünün bulunmadığına dair görüşlerinde Kant haklıdır. Nasıl ki katarakt ameliyatı olan kör bir adamın gözleri ışıdamaktaysa Kant'ın da zihinlerde böyle bir etki yarattığına Schopenhauer'ın inancı sonsuzdur. Lakin Kant'ın her konuda haklılık payının olduğuna da inanmamaktadır. Bu nedenle kendince Kant'ın yanıldığını düşündüğü yerleri düzeltme yoluna gitmiştir. Bu yüzden Kant'a yönelik eleştiriler onun felsefesinin başlangıcını teşkil etmektedir (Magee, 2004: 139).

1. YETERLİ TEMEL İLKESİNİN DÖRTLÜ KÖKÜ ÜZERİNE

Schopenhauer için yeterli temel ilkesi tüm idrakin ana ilkesidir. Schopenhauer'ın iddiasına göre onun zamanına kadar hiç kimse yeterli temel ilkesinin farklı uygulamaları arasında bir ayrıma gitmemiş, farklı idrak yetilerindeki kaynağı açığa çıkarmamıştır. Schopenhauer bunun önemine Kant'tan aldığı bir pasajla değinmektedir. Kant'ın dediği gibi türleri ve kökenleri birbirinden farklı olan idrakleri birbirinden ayırmak ve kullanımlarında karışıklıktan kaçınmak önemlidir. Filozof da kimyacıların maddeleri ayırmadaki hassasiyeti göstermek ya da matematikçinin saf büyüklük teorilerinde yaptığını yapmak zorundadır. Böyle yaparak idrakin özel bir biçiminin, anlamın amaçsızca kullanılmasına göre avantajının uygun değer ve etkisini belirleyebilir (Schopenhauer, 2020a: 38-39).

Schopenhauer, bu kadar önemli gördüğü bu ilkeyi tüm bilimlerin temeli yapar. Ona göre idrak edilen şeylerin sistemli hali olan bilimde idrak edilenler gelişigüzel yığılmazlar, birbirleriyle bağlantılı bir bütün oluştururlar. Bu nedenle Schopenhauer bilimin ayırıcı vasfını bulgularının her birinin bir diğerini kendi temeli olarak takip etmesi olarak görür. Burada Platon'a gönderme yapan Schopenhauer, Platon'un dediği gibi doğru kanıların nedensellik ile bağlanmadıkça bir kıymeti olmadığını söyler. Onun için hemen hemen tüm bilimler etkilerinin ne olacağı belirlenebilen sebeplerin ve gözlemlerle ortaya çıkacakları biçimiyle, temelleri zorunlu takip edecek diğer sonuçlarının malumatlarını içermektedir. Schopenhauer bu düşüncesini desteklemek için Aristoteles'e başvurur. Aristoteles, rasyonel olan veya rasyonel kaygılardan pay alan her bilgi, nedenler ve ilkelerle ilgilenir demektedir. Bu düşüncelere dayanılarak Schopenhauer her şeyin bir temeli olduğu önermesinin a priori hale getirildiğini ve böylece "niçin" sorusunu sormanın meşrulaştığını söyler. Artık "niçin" sorusu bütün bilimlerin anası olarak adlandırabilir (Schopenhauer, 2020a: 40-41).

Schopenhauer bu ilke ile zihnimizin doğrudan tek değil de öncelikle farklı temel idraklerinden kaynaklandığını gösterme niyetindedir (Schopenhauer, 2020a: 39). *Yeterli Temel İlkesinin Dörtlü Kökü Üzerine* adlı eserinde konuyu irdelemeye başlamadan önce kendisinden önceki filozofları konu bağlamında gözden geçirmiştir. Ona göre pek çok a priori mevcut idrakin genel bir ifadesi olan yeterli temel ilkesi "Her şeyin niçin olduğunun bir temeli vardır." şeklinde formüle edilebilir (Schopenhauer, 2020a: 41). Schopenhauer'ın bütün idrakin kadim temel ilkesinin

ilk olarak nerede ortaya çıktığını göstermenin oldukça zor olduğunu söyleyerek Platon ve Aristoteles'in bunu şekilsel olarak bir ana ilke biçiminde ortaya koymadıklarını daha çok apaçık bir hakikat olarak ifade ettiklerini belirtmiştir. Platon *Philebos* diyalogunda olan her şeyin bir nedene göre olduğunu, nedensizce bir olmanın mümkün olmadığını açıklamaktadır. *Timaios* diyalogunda bir şeyin nedensiz gerçekleşmesinin imkânsızlığından ve gerçekleşen her şeyin bir neden vesilesi ile olmak zorunda olduğundan bahsetmektedir. Aristoteles *İkinci Çözümlemeler*'in birinci bölümünde konuyla ilgili olarak “bir şeyin nedenini, bunun gerçekten bu şeyin nedeni olduğunu ve bu şeyin başka türlü olamayacağını bildiğimizi düşündüğümüzde, o şeyi mükemmel bir şekilde anladığımızı düşünürüz.” demektedir. Schopenhauer, Aristoteles'in *Metafizik*'te temellendirmenin ya da ilkelerin farklı biçimlerinin tasnifini yaptığını, yeterince net olmasa da sağlam temelli bir sınıflandırma yapan Aristoteles'in tasnifin sekiz biçiminden söz ettiğini ve bunların herhangi bir şeyin olduğu ya da gerçekleştiği ya da bilindiği ilk şeyler olduğunu söylemektedir (Schopenhauer, 2020: 42-44). Asıl *İkinci Çözümlemeler*'in ikinci bölümünde dört farklı temel türü ortaya koyduğunu da eklemektedir. İlgili kısımda Aristoteles “Dört neden vardır: Birincisi, bir şeyin neliğidir, ikincisi, bu şeyin zorunlu olarak olması gerektiği şeye yol açar; üçüncüsü bu şeyi ilk olarak hareket ettirir; dördüncüsü de bu şeyin amacıdır.” (Aristoteles, 2005: 63) açıklamasını yapmaktadır. Schopenhauer bu açıklamalardan yola çıkarak Platon ve Aristoteles'in konuyu ilgili olarak belli bir yere kadar malumatlar verdiklerine değinmektedir. Schopenhauer, öznel araştırmanın başlatıcısı ve böylelikle de yeni felsefenin babası olarak gördüğü Descartes'ın da kafa karışıklığı içinde olduğunu iddia etmektedir. Descartes'ın *İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar*'da yazdığı “Hangi nedenden dolayı var olduğu sorulamayacak hiçbir şey yoktur. Tanrı'nın var olmak için bir nedene ihtiyaç duymasından dolayı değil fakat onun doğasının sınırsızlığının, onun var olmak için hiçbir nedene gerek duymamasının nedeni (*causa*) veya mantığı (*ratio*) olmasından dolayı bu soru Tanrı hakkında bile sorulabilir.” (Descartes, 2006: 38) ifadesinde yanıldığını açıklayan Schopenhauer, onun aslında Tanrı'nın sınırsızlığının bir tanıma temeli olduğunu, bundan da Tanrı'nın bir sebebe ihtiyacı olmadığı çıkarımına ulaşması gerektiğini söyleyerek Descartes'ın “sebepler” ve “tanıma temeli” arasındaki büyük farkın bilincinde olmadığını izah etmektedir (Schopenhauer, 2020: 47). Schopenhauer için Spinoza her ne kadar Tanrı ile dünyayı özdeş kabul ederek Descartes'ın düalizmini aşmaya çalışsa da yanılığın içindedir. Descartes için sadece tanıma temeli olanı, Spinoza'nın gerçeklik temeli yaptığını ve böylece Descartes'ın yarattığı karışıklığı sürdürdüğünü ileri sürmektedir (Schopenhauer, 2020: 55). Schopenhauer, yeterli temel ilkesini formel olarak bütün idrakin ve bilimin ana ilkesi haline getiren ilk Leibniz olduğunu söylese de onun “herhangi bir şeyin ve her şeyin olduğu gibi olmasının ve başka türlü olmamasının daima yeterli bir temeli olması gerekliliğinden” başka söyleyecek bir şey bilmediğini de eklemektedir (Schopenhauer, 2020: 58-59). Wolff'tan temel ilkeyi iki ana anlama ayıran ve bunların ayrımlarını tartışan ilk kişi olarak bahseden Schopenhauer onun da yeterli temel ilkesini mantıkta değil de ontolojide ilerlettiğinden şikâyetçidir. Onun, kişinin, tanımanın yeterli temel ilkesini, sebep ve etki ile karıştırılmaması gerektiğinde ısrar etmekte olduğunu ancak ayrımı hala açıkça yapmayıp kendisi için karışıklığa neden olduğunu da ilave etmektedir (Schopenhauer, 2020: 59). Schopenhauer, her şeyden önce yeterli temel ilkesi özellikle nedensellik yasasıdır diyerek Hume'un bu nedensellik yasasının otoritesini nereden aldığını sormayı akıl eden ve bunun delillerini talep eden ilk kişi olduğunu dile getirmektedir. Akabinde Hume'un nedenselliğin sadece ampirik olarak algılanan şeylerin ve durumların zamansal takip edişi ile bizim için alışkanlık olmuşluklarına dair sonucunun meşhur olduğunu fakat bunun yanlışlığını hissetmenin zor olmadığından söz etmektedir. Ona göre Hume'un en büyük katkısı Kant'ın transandantal idealizme yol açan derinlikli araştırmalarının itici gücü ve başlangıç noktası oluşturmuş olmasıdır ki transandantal idealizmden bizim bireysel olarak dünyaya bağlı oluşumuz gibi bütün olarak dünyanın da bize bağlı olduğuna dair görüş meydana gelmektedir (Schopenhauer, 2020: 63). Kant'ın yeterli temel ile ilgili açıklamaları *Saf Akılın Herhangi Bir Yeni Eleştirisini Gereksiz Kılan Bir Keşif Üzerine* başlıklı yazısı altında bulunmaktadır. Schopenhauer,

Kant'ın bu çalışmada, mantıksal (biçimsel) tanıma ilkesi olan "her önermenin kendi temeli olmalıdır" ve transandantal (materyal) ilke olan "her şeyin kendi temeli olmalıdır" arasındaki ayrım konusunda ısrarcı olduğuna işaret etmektedir. O, tanıma temeli ve neden arasındaki ayrım, Kantçı okul tarafından üretilen birçok kitapta da yer aldığını söylemektedir. Ayrıca Kant'ın nedensellik yasasının a priori ve dolayısıyla da transandantal oluşuna dair ispatına karşı kendi fikirlerini sunacağını ve Kant'ı eleştireceğini bildirmektedir (Schopenhauer, 2022: 63-64).

Schopenhauer genel haliyle yeterli temel ilkesinin ifade ettiği bağlantıyı şu şekilde ifade etmektedir:

Dışsal ve içsel duyu (reseptivite) -anlama ve akıl- olarak ortaya çıkan idrak eden bilincimiz, özne ve nesneye ayrılır ve bunlar dışında hiçbir şey barındırmaz. Özne için nesne olmak ile tasavvurumuz olmak aynıdır. Bütün tasavvurlarımız öznenin nesnesidirler ve öznenin bütün nesnelere bizim tasavvurlarımızdır. Ancak şimdi bütün tasavvurlarımızın kendi aralarında kurallı bir şekilde ve a priori belirlenebilen bağları olduğu ortaya çıkmaktadır ve bu bağlantı vesilesi ile hiçbir şey kendi başına ve bağımsız olarak var olamaz ya da aynı şekilde kendi başına ve izole hiçbir şey de bizim için nesne olamaz (Schopenhauer, 2020a: 69).

Özne ve nesne arasındaki ilişkiden hareket eden Schopenhauer'a göre özne idrak edendir, idrak edilen ise tasavvurdur. O, tasavvur ile nesne arasında bir fark görmez, onun için tasavvur ve nesne aynıdır. Schopenhauer tasavvurların türlerine göre dört tane olduğunu söyler ve her bir tasavvur dâhil olduğu alanda geçerli olan gerekçelendirmeye göre açıklanması gerektiğini vurgular.

Schopenhauer, öznenin tüm tasavvurlarında zorunlu ve evrensel bağların dört biçimde kendini gösterdiğini açıklamaktadır. Dört farklı tasavvur türüne karşılık dört farklı yeterli temel ilkesinden söz eder. Bununla yapılan herhangi bir açıklamanın dört farklı temeller ve sonuçlar bağı olabileceğini ifade etmektedir. Bunlar (Aktaş, 2020a: 19-20);

- a) Algılanabilir ampirik dünyadaki tüm değişimler, sebeplerle açıklanır ki Schopenhauer buna "dönüşümün temeli" ya da "nedensellik yasası" demektedir.
- b) Her bir kaygı ya da kavramsal ilişkinin doğruluğunu teyit edecek temele Schopenhauer "tanıma temeli" demektedir.
- c) İçeriklerinden bağımsız saf ve boş algı nesnesi olan zaman ve mekânın kısımları birbirlerini koşullamaktadırlar; geometri (mekân) ve aritmetik (zaman) için temellendirmeleri bu koşullanmalar belirler. Buradaki bağlantı asla değişmez dolayısıyla da Schopenhauer yeterli temel ilkesinin bu matematik ve geometri için geçerli olan biçimine "varlık temelli" demektedir.
- d) Davranışları açıklamak, sadece güdüler idrak edildiğinde mümkün olduğundan Schopenhauer bu alan için geçerli yeterli temel ilkesine "davranışların yeterli temel ilkesi" veya "güdüler yasası" demektedir.

Görüldüğü üzere Schopenhauer, yeterli temel ilkesi ile dört tasavvur sınıfını ele alır. Bunlar; öznenin idrak yetisinin "saf duyu" olduğu a priori algı kalıpları olan zaman-mekân, öznenin idrak yetisinin "anlama" olduğu reel nesnelere, öznenin idrak yetisinin "öz-bilinç" olduğu isteme ve öznenin idrak yetisinin "akıl" olduğu soyut düşüncenin ürünü kavramlardır. Bunlara karşılık gelen dört farklı yeterli temel ilkesinin biçimi ise zamanda art aralığın ve mekânda konumun ele alındığı

varlık temeli, nedensellik yasasının incelendiği dönüşüm temeli, güdüler yasasının yer aldığı davranış temeli ve mantıksal çıkarımlara dair yasaların olduğu tanıma temelidir (Aktaş, 2020a: 21).

Tasavvur yetinin ilk sınıfı, ampirik tasavvurlardır. Bunlar soyut kavramlara karşıt olarak algısaldırlar. Schopenhauer, Kant'ın bu ayrımını sadece formel değil tezahürlerde içeren materyallerle uyumlu olduğunu söyler. Bunlar zaman, mekân ve nedenselliğin yasalarına uygun şekilde ampiriktirler. Nitekim bu ampirik gerçeklik Kant'ın *transandantal idealliyini*⁴ yok etmez. Tasavvurların tek kalıbı zaman değildir. Eğer öyle olsaydı kalıcılık mümkün olamazdı. Bir nesnenin sürekliliğinden söz edebilmek için diğer nesnelere olan ilişkisi göz ardı edilemez. O halde zamanla birlikte mekânda olması gerekir. Dönüşüm, zamanda mümkündür. Çünkü zaman da art arda sürekliliği vardır. Tasavvurun bu iki kalıbı (zaman ve mekân) temelde aynı değildir. Fakat biri olmadan ötekini önemi yoktur. Bu tasavvurların birleşmesiyle anlama⁵ ortaya çıkar. Anlamada da ampirik gerçeklik yer alır. Fakat anlama için dış dünyanın tasavvuru göz ardı edilemez. Çünkü dış dünya, iç dünyanın nesnesidir (Schopenhauer, 2020a: 73-76). Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde "mekân sadece ve sadece tasavvurdur; dolayısıyla bunun içinde olanı tasavvur kapsamak zorundadır ve mekânın içinde gerçekten tasavvur edilen dışında hiçbir şey yoktur. (Kant, 1993: 202-204) demektedir. Kant da Schopenhauer gibi öznenin gerekliliğini savunur aksi takdirde tasavvurun eksik kalacağını söylemektedir.

Dönüşümün yeterli temel ilkesinde, nesnelere sınıfı yer alır. Burada nedensellik yasası ortaya çıkar. Tasavvurda kendini ortaya koyan nesnelere, başlayış ve bitişte birbiriyle alakalıdır. Bir veya birden fazla reel nesnelere için hep bir öncesi olması gerekir. Bu kural hep böyle devam eder. Ortaya çıkan durumun ilki sebep, ikincisi ise etkidir. Değişim, nedensellik yasası ile iç içedir. Her etkinin sonucu değişimdir. Nedensellik zincirinin zorunlu bir başlangıca ihtiyacı yoktur. Her durum bir ötekini takip eder. Bu böylece sonsuza dek gider. Nesnelere, biçim ve nitelikten önce maddeyi barındırır. Bu madde ne var olur nede yok olur. Nedensellik yasası da bu değişim durumlarıyla ilgilidir. Her değişim kendisinden önceki durum ile alakalı olduğundan aralarından zorunlu bir bağ vardır. Schopenhauer, yoktan varoluşu kabul etmez. Sebep ve etki arasında ilişki her zaman nedensellik yasasına tabidir. Tüm bu koşullu yargılar yeterli temel ilkesinin bir biçimidir. Sebep etkidenden zamansal olarak önce gelir. Nedenselliğin art ardalığından etkileşim ortaya çıkar. Kant bu kavramı sadece etkileşim değil karşılıklık olarak da çevirir. Nedensellik yasasında; eylemsizlik yasası ve tözünün devamlılığı hâkimdir. Eylemsizlik yasasında; değişim, azalma ve artma yer almaz. Fakat maddenin devamlılığında ise daima süren tözün devamlılığı durumu vardır. Töz, ne var olur ne de yok olur. O halde tözün miktarı da değişmez. Yani cismin biçimi ne durum alırsa alsın, nasıl bir değişiklik geçirirse geçirsün tözün miktarı sabittir. Fakat Kant da materyallerde bir an bile olsa yoktan var oluşun düşünülemediği için materyallerin bir şekilde bir araya geldiğini söyler. Buradan sözü edilen nedensellik yasasının değişimlerinin bir yöneticisi olduğu anlaşılır (Schopenhauer, 2020a: 77).

Nedensellik üç şekilde meydana gelir; bunlar sebep, uyarı ve güdüdür. Sebep, cansız doğayı belirler. Nitekim birçok bilimde bundan yararlanır. Uyarıda bilinçsiz bir kısım hâkimdir. Çünkü etki

⁴ Kant, *Transandantal Estetik*'te "yeterli olarak tanıtlamıştık ki uzayda ya da zamanda sezilen her şey, dolayısıyla bizim için olanaklı bir deneyimin tüm nesnelere görüngülerden başka bir şey değildirler, eş deyişle yalnızca tasarımlardır ki, uzamlı varlıklar olarak ya da başkalaşım dizisi olarak tasarımılandıkları yolda, düşüncelerimizin dışında kendilerinde temellenmiş bir varoluşları yoktur. Bu öğretiyi Transandantal İdealizm olarak adlandırıyorum." demektedir (Bkz. Kant, 1993: 255).

⁵ Schopenhauer, *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* adlı eserinde, anlama kavramını *Verstand* olarak alır. Anlamanın tek işlevi vardır o da kavram oluşturmak ve bunları birbirine bağlamak. Duyuların sunduğu ham materyale sebep olan etki bağını kurar. Bu anlama tüm hayvanlarda vardır (Bkz. Aktaş, 2020b: 33).

ve tepki denk değildir. Güdü, yapıp etmeleri yönlendirir. Gdde bir zihin gereklidir. Hayvan da idrak edendir. Uyarı da ise bitki yaşam söz konusudur. Uyarı da bir temas gerekliyken güdü de algılayan bir zihnin olması yeterlidir. İnsan zihnin de ise soyut idrak etme yer alır. Çünkü insan akıl (*vernunft*) sahibi bir varlıktır. Akıldan dolayı insanda seğme özgürlüğü vardır. Seğmeden sonra algının oluşabilmesi için temelden anlama yer alır. Anlamanın da gerçekleşmesinde nedensellik ve saf duyu (zaman ve mekân) temelde yer alır. Tüm değişimler de bu zaman içerisinde var olur. O halde beden hissiyatı a priori şekilde anlar. Hissiyat, sinir uçlarındaki etki sayesinde kavrar ve dışarıdan bu şekilde ulaşır. Beden de bu şekilde olduğu gibi her şeyi öznel şekilde kavrar. Beden, nedensellik yasasının ilk uygulanmasında verileri ortaya koyar. Çünkü bu beden diğer tüm nesnelerin algılanmasında başlangıç noktasına sahiptir. Bundan dolayı Schopenhauer, bedeni dolaysız nesne olarak tanımlar ve sebepler zinciri idrak eden öznenin o anki bedenle ilişkili olduğu da anlaşılır (Schopenhauer, 2020a: 92-94).

Anlamanın gerçekleşmesinde, kavramlar veya kelimelerle değil sezgisel bir şekilde işler. Nesnel algı için iki duyu önemlidir: dokunma ve görme. Çünkü diğer duyular öznel kalabilir. Duyuma veya kokuda kişiler farklı bir şekilde hissedebilir. Örneğin, kr biri müzik dinlerken enstrümanların nesnel fikrine sahip olamaz. Ses bizi sebeplere götürmez ve anlama da temel bir yer vermez. Çünkü kr biri dokunma sayesinde nesneyi bilebilir. Dokunma ve görme net bir algıya götürmez ama ham materyali sunar. Cisimlerin boyutları, şekilleri, mesafeleri algıya sunulur. O halde zaman, mekân ve nedensellik dışarıdan gelmez. Bunlar dokunma ve görme ile bağ kuramaz. Çünkü bunlar zihinsel durumlardır. Görme duyusunda mekân kalıbı ile zenginlik ortaya çıkar. Görünür nesne her bir noktayı diğerine iletir. Görme znel olsaydı o zaman nesneyi düz algılamazdık (Schopenhauer, 2020a: 98-112).

Dördüncü anlama işleminde nesnelerin özneye olan mesafesi yer alır. Mesafe anlamada etkilidir. Çünkü görme açısı bu mesafe de yer alır. Bir nesnenin boyutu veya mesafesi farklı olabilir. Özne, mesafenin önceden bilincine sahipse o nesneyi idrak edebilir. Zihinsel olmasının ve salt bir his olmasının nedeni, karşıdaki nesne her ne kadar küçük görülürse görülsün nesnenin boyu tahmin edebilir. Anlama eğer zaman, mekân ve nedenselliğe a priori biçimde sahipse görmenin birçok sürecini ayrıntılı şekilde ortaya sunar. Anlama, soyut idrak olmadan da dolaysızca tamamlar. Duyular ve zihin arasında bir ayırım gereklidir. Duyarlılık, zihin değildir. Zihin aslında görür ve duyar. Çünkü göz görme duyusuna sahip olsa bile beyindeki loblar çıkarılırsa görüş kaybolur. Asıl anlama akıldır da diyemeyiz. Bunun nedeni akıl herkeste olsa da anlamanın olamayacağıdır. Ancak ayırım ve idrak sezgisel olarak sağlanır. Yoksa ncller kime verilirse verilsin sonuca ulaşılabilir. Nedensellik yasası, bütün ampirik algının ilk koşuludur. Bununla birlikte dışsal deneyim sağlanabilir (Schopenhauer, 2020a: 116-125).

2. SCHOPENHAUER'DAN KANT'A YÖNELİK ELEşTİRİLER

Schopenhauer eleştiri oklarını Kant'a yönelmeden önce onun bir dahi olduğunu kabul eder. Hatta onun kıymetinin tam bir hesabını vermektense onun hatalarını ve yanlışlıklarını göstermenin daha kolay olduğunu söylemektedir. Onun eksikleri ilk bakışta fark edilebilir, ama onun eserleriyle felsefe tarihine bastığı mühür, mükemmelliğinin tkenmezliği yüz yıllar boyunca eskimeden yol gösterici olmaya devam edecektir. Kant'ın kendi övgülerine ihtiyaç duymadığını da hemen ilave eden Schopenhauer onun eserlerinin zaten sonsuza dek stadını veceğini ve bu vesileyle Kant'ın ruhunun bu dünyada daima yaşayacağını ifade eder. Schopenhauer için gerçek ve ciddi felsefenin Kant'ın bıraktığı yerden başladığı hemen fark edilebilir. Kant'ın zamanından kendine kadar olan zaman diliminde felsefede bir şey olduğunu görmediği için doğrudan Kant'a bağlandığını da açıklar (Schopenhauer, 2020b: 581-582).

Kant, kendisinden sonraki dönem üzerinde belirleyici etkileri olan bir isimdir. Modern felsefenin gidişatına uygun olarak epistemolojiyi ön planda tutan Kant, kendisinden önceki rasyonalizm ve ampirizmden önemli gördüğü öğeleri alarak kendine özgü bir epistemoloji geliştirmiştir. Özellikle Hume sayesinde dogmacı uykulardan uyandığını söyleyerek bilgilerinin tekrar gözden geçirir. Hume'dan aldığı dış dünyanın bilinemeyeceği görüşünü benimseyen Kant'a göre de kendinde nesne bilinemezdir. İnsan duyumladığı gibi nesneyi bilebilir, yani bilgi duyularla sınırlıdır. Onun için duyular dünyası fenomen, düşünülür dünya ise numendir. Fenomen-numen ayrımı, Descartes' tan miras kalan anlık-fiziksel dünya ayrımıdır. Numenlere fiziksel ya da herhangi bir nitelik yüklenememesi ve numenin bilinemezliği Kant'ın özgünlüğünü oluşturur (Denkel, 2003: 282).

Schopenhauer, *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* adlı eserinin birinci kitabı olan *Tasavvur Olarak Dünya*'ya "Dünya benim tasavvurumdur." cümlesi ile başlar ve bunu yaşayan ve idrak eden her varlık için geçerli bir hakikat kılar. Ona göre insanı çevreleyen dünyanın yalnızca bir tasavvur olduğu ve onu tasavvur edene bağımlı olduğu şüphesizdir. Schopenhauer için eğer herhangi bir hakikate a priori denilecekse o, bu olmalıdır. Bütün mümkün ve düşünülebilir deneyim kalıbının ifadesi bu hakikattir ve mekân, zaman ve nedensellik kalıplarını öncelediği için daha kapsayıcıdır. Schopenhauer'da idrak edilebilir ne varsa tasavvurdur; diğer bir deyişle, bütün bu dünya sadece özneye bağlı olan nesnedir, algılayanın algısıdır. Bu hakikat, şimdi olduğu gibi geçmişte de geçerlidir ve gelecekte de geçerli olacaktır. Her şeyi belirleyen mekân ve zaman kalıpları için bile geçerlidir. Bu dünyaya ait olan ve olabilecek ne varsa kaçınılmaz biçimde özneye bağlıdır ve sadece özne için vardır. Dünyanın tasavvur olduğu kesinlikle yeni bir hakikat değildir, Descartes ile başlayan düşüncelerde de mevcut olmasına rağmen Schopenhauer, Kant'ın ilk hatasının bu kuralı ihmal etmesi olduğunu söylemektedir (Schopenhauer, 2020b: 69-70). Schopenhauer'da dünyanın diğer yönünü de isteme oluşturur. Dünya bir yönüyle tamamen tasavvur iken, diğer taraftan tamamen istemedir. Schopenhauer bu ikisine de ait olmayan, kendinde nesne olan bir gerçeklik, sadece uyduruk bir hayaldir ve felsefede böyle bir şeyi kabul etmek, yanıltıcı ışıkları kendine pusula edinmektir demektir. Bu noktada Kant'ın *kendinde şeyi bile* fark edilmeden kendinde nesneye evirilerek bozulmuş olduğunu belirtmektedir (Schopenhauer, 2022b: 71).

Schopenhauer'a göre Kant deneyimde zorunlulukla hükmeden yasaların varlığın kendisine dair çıkarım yapıp açıklamada uygulanamayacağını göstermiştir. Dolayısıyla bu yasaların geçerliliği görecelidir, kurulu ve mevcut olan deneyim dünyasından sonra ortaya çıkarlar. Bu nedenle dünyanın ve kendimizin varlığını açıklamak için bu yasalar yol gösterici olamazlar. Schopenhauer Kant'tan önceki bütün Batılı filozofların onun yeterli temel ilkesi adı altında topladığı (nedensellik, çıkarım ve bunların yanında zaman ve mekân) ve bütün tezahürleri birbirlerine bağlayan yasaların mutlak olduklarını ve hiçbir şey tarafından koşullanmadıklarını, bunların ebedi hakikatler olduklarını ve dünyanın kendisinin sadece bunların sonucunda ve bunlara uygun olarak var olduğunu sandıklarını ve dolayısıyla da dünyanın bilmecesinin çözümünün bunlar olduğuna inandıklarını açıklamaktadır. Kant ise bu yasaların ve dolayısıyla da dünyanın kendisinin öznenin idrak tarzına göre koşullandığını göstermiştir. Kant'la birlikte zaman algısı artık dışarıda değil bizzat içimizdedir. Kant; zaman, mekân ve nedensellik yasasına göre her şeyin şekillendiğini söyler (Schopenhauer, 2020b: 588-590). Buradan çıkan sonuç metafiziğin imkânsız olduğu ve bunun yerine saf aklın geçtiğidir. Kant bu şekilde dogmatik fikre galip gelir; "Metafiziğin kaynağı asla ve asla deneyime dayanmaz; metafiziğin temel ilke ve kavramları asla ne içsel ne de dışsal deneyimden alınabilir." (Akt. Schopenhauer, 2020b: 597) demektir. Fakat Schopenhauer'a göre dünya ve kendi varlığımız kendini bir bilmece olarak sunar. Kant'tan önceki filozoflar metafiziği ve idraki özdeş olarak görmektedir. Onlar için dünyadaki bilmecenin çözülebilmesi için dünyanın anlaşılmasından yola çıkılmalıdır. Schopenhauer'ın materyallerini oluşturan Kant'ın metafizik

sistemini yıkmasıdır. Fakat Kant'ın yer yer dili bulanık ve anlaşılmazdır. Bunun belki de nedeni düşünce derinliğinden kaynaklıdır. Schopenhauer Kant'ın bu kadar açık ve net ifadeleri ortaya koymamasının nedenlerinden birinin de Kant'ın ne istediğini tam anlayamamasıdır. Çünkü yabancı ve karmaşık ifadeleri Kant, skolastik felsefeden alarak kendi amaçları doğrultusunda bir araya getirmiştir. Kant anlama, kategoriler, deneyim ve diğer ana kavramlarda bunu yapmaktadır. Kant bu karanlık ifadeleri koymaya devam ettikçe bu hataya düşmeye devam etmiştir. Nitekim onun yanlış anlaşılmasının temelinde de bu karanlık ve belirsiz ifadeler yer alır. Kant'ın ardından gelen Fichte ve Schelling de bu belirsizlikleri dikkate almayı uygulamaya devam etmişlerdir. Eğer konu tam olarak anlaşılıysaydı o denli kararlılıkla anlatılırdı. Bundan dolayı Kant'ın sade bir filozof olduğunu söyleyemeyiz (Schopenhauer, 2020b: 599-600).

Kant'ın zaman ve mekânı izole ederek her şeyin algıyla bize verdiğini söylemesi onu mantıksal bir tablo oluşturmaya iter. Kant bu tabloda kategoriler bölümünü ortaya koyar ve salt kategorileri ele alırken aslında kavramlardan söz eder. O, bu tabloyu savunabilmek için yoğun bir laf kalabalığına girmekten çekinmemiştir. Tabloda sezginin aksiyomları, algı öncelenmeleri, deneyim analogiler ve deneyim düşüncelerinin postulatlarından bahseder. Kant algısal idrağı göz ardı ederken, sezgisel idrağı sadece matematikte değerlendirir. Soyut düşünceye ise tamamen odaklanan Kant, içerik bakımından zengin bir ilke ortaya koyar. Ortaya çıkabilecek yargılar, ancak kelimelerin kombinasyonundan gelir. Kant, salt yargıyı anlamının bir yetisi olarak görür. Yani mantıksal çıkarımdır. Kant, anlam üzerine birden fazla tanım ortaya koyarak aslında kavram üzerinde henüz kesinleşmiş bir tanımın da olmadığını kanıtıdır. Örneğin, anlama tasavvurlarının kendisini çıkarma yetisidir (Kant, 1993: 66) bir diğer anlama tanımı ise, anlama genel olarak idrak yetisidir (Kant, 1993: 112). Schopenhauer, Kant'ın kavramlarda birden çok tanıma yer vermemesini eleştirir. Çünkü bu şekilde birden fazla tanımın yapılması kafa karışıklığına ve kavramın anlaşılmasına neden olur. Schopenhauer'a göre Kant kendi sistemini kurmadan önce kavramları net bir şekilde tanımlamaması onun bir eksikliğidir. Çünkü Schopenhauer kendi sistemini ortaya koymadan önce hangi kavramdan neyi kast ettiğini önceden belirtir ve sistemini bu kavramlarla oluşturur. Kavramlar, tasavvurların ihtiyaç bölümünü karşılar. Zihin sıklıkla kavramları düşünür. İnsanın düşünceleri yeri gelir mekân ve zamanı da görmezden gelebilir. Fakat dikkat edilmesi gereken şey kavramlarla hayali imgenin karıştırılmamasıdır. Kavrama sahip olmadan, hayali imge de gerçekleşmez. Buna karşıt olarak Kant, eğer köpek düşünüldüğünde köpek kavramının bilincinde olup olmadığını öncelikle akılla mı yoksa resmi bir tasavvurla elde edilip edilmediğinin araştırılması gerekliliğini öne sürer. Düşünmenin temelinde ya kelimeler ya da hayali resimler gerekir. Kavramlar, algısal tasavvurlara karşıt gelen soyut tasavvurlardır. Fakat bu kavramlarda algısal tasavvurlardan türetilir. Güdüler ise soyut tasavvurlarla meydana gelir. Seçim de güdülerin çatışmasından ortaya çıkar. Her soyutlanmış özellik (tıpkı suyun parçalarına ayrılamaması gibi) kendi başına düşünülebilir ama kendi başına algılanamaz. Bundan dolayı bir kavram, algılanmış olandan daha azdır. Mümkün olan her kavram, cisimdir. O halde her kavramın kendine ait küresi vardır. Soyutlama arttıkça, düşünülen şeyde azalır. Örneğin, cevher, şey... gibi. Schopenhauer, bu kavramları boş ve çorak olarak görür. Eğer tasavvurlar kavramla sabitlenmezse bilinçte yer edinemezler. Aklın, bu şekilde soyutlama yetisi vardır. Fakat Kant'ın "Algı nedir?", "Düşünce nedir?", "Kavram nedir?", "Akıl nedir?", "Anlama nedir?" gibi soruları ihmal etmesi onu diğer konularda da birçok şeyi göz ardı etmeye itmiştir (Schopenhauer, 2020b: 606).

Kant, özne varsa nesne vardır düşünce biçiminde özne olmadan nesnenin de bir öneminin olmadığı fikrini ortaya koyarak, dış dünya ile özneyi temellendirir. Özne, nedensellik yasası ile zihnimizi belirli bir düzene sokar. Duyu hissiyatı da şüphesiz öznedir. Hatta bu durum mekân içinde geçerlidir. O halde hiçbir şey zorunlu bir varsayım değildir. Ampirik algı bizim salt tasavvurumuzdur. Fakat Kant, *kendinde şeyin kökeninde bir hata yapar*. O, soyut ile idrağı

birbirinden ayırarak hatasına başlar. Çünkü bu saçma ayırım kafa karışıklığına yol açar. Schopenhauer, kategorilerin esas nesnesinin algısal tasavvur ve kavram olmadığını söyler. Kant, algıya ait salt kalıplardan söz ederken tekrar hata yapmaktadır. İdrakin iki kaynağı olduğunu söyleyen Kant, ilkinde tasavvurları alma ikincisinde ise tasavvurlar yoluyla nesneyi idrak etmektir, demektir. Yani ilkinde nesne bize kendini sunar ikincisinde ise biz nesneyi düşünürüz. Schopenhauer ise bunun yanlış olduğunu söyler. Çünkü Kant'ın dediği doğru olsaydı dışardan bize tek bir tasavvur gelirdi. Fakat mevcut olan nesne tam olarak mekân ve zamanda yer alır. Kant, düşünceyi algıya taşıyarak kafa karışıklığına sebep olur. O, algısal tasavvurla soyut tasavvuru karıştırmıştır. Algının düşünmeye ihtiyacı olmadığını ve algının bize verili olduğunu söylemektedir. Fakat bununla ilgili net bir açıklama yapmaz. Kategorilerin nesnelere algılamada bir belirlenim olduğunu ifade eder. Algının çoğunluğu da zorunlu olarak bu kategorilerin altında bulunur. Kategoriler, algı nesnelere a priori idrakleridir. Fakat doğa da art arda bir olayın olduğunu ve eş zamanlamanın da algısal olması salt bir soyut düşüncenin olmadığını gerçeğidir. “Deneyimsel algı bize verilir.” cümlesi ile kendi sistemini zayıflatır. Çünkü algı nesneden farklı bir şey olmalıdır. Kategoriler, nesne olmayan kavramları algıya işler. Schopenhauer, nesnenin daima algı için olduğunu belirtir. Bunun yokluğunda ise imgelem yoluyla kavranır. Bu nesnelere de algısaldirler. Kant ise algı yetisi olmadan nesneyi düşünmeye çalışıp anlamayı ister. Algıyı düşünmeden ayırır. Fakat ampirik olan şeyler nesnedir ve bunlar algımızdadır. Herhangi bir özneye ihtiyacı olmayan obje *kendinde olan objedir*. Kant buna dayanarak üçlü bir ayırım yapar: *Tasavvur, Tasavvurun Dünyası ve Kendinde Şey*. Tasavvur duyumsamanın işidir, tasavvurun dünyası anlamının, *kendinde şey* ise her tür idrakin ötesidir. Fakat Kant tasavvur ve tasavvur dünyası arasında temel bir ayırım ortaya koymaz. Bunun nedeni tasavvurun gerekçelendirilmesinin eksik kalmasıdır. O, ampirik algıyla ilgili bir veri vermemesi ardından ampirik algıyı verili olarak görmesi onu eleştirilene mahkum eder. Ampirik algı ile salt duysalı özdeşleştirilmiştir. Buna rağmen hala tasavvur meydana gelmez. Kant, anlamayı salt düşünme olarak görür ve algıyı dışarda tutar. Bu da onun başka bir hatasıdır. Eğer Kant'ın dediği gibi deneyim a priori olsaydı, a priori birçok belirlenim ortaya çıkardı. Onlar da zaman ve mekân gibi sökülüp atılamazdı ve onun bir parçası olurdu (Schopenhauer, 2020b: 610-620). Sadece bunu sağlamayan bir belirlenim varsa o da nedenselliklidir. Madde tamamen nedenselliğe dayanır. Materyaller nedenselliğe bağlı kalarak bir koşul içine girer ve bunun sonucunda anlama algıyı mümkün kılmış olur. Fakat nedensellik yasası dışında bir deneyim imkânı olmaz. Bu da Kant'ın kategorilerindeki hatanın nedenini açıklar. Eğer Kant ne demek istediğini net şekilde ifade edebilseydi *Saf Aklın Eleştirisi*'ni ikinci kez tekrar gözden geçirmezdi. *Transandantal Estetik*'te Kant tüm bilinci şaşmadan ispatlar iken *Transandantal Analitik*'de salt varsayımları ele alır. Kant her açıklama yapmaya başladığında mutlaka nedensellik yasasına değinir. Fakat bunun dışında kalan on bir kategori kör bir penceredir. Kant'ın ortaya koyduğu; “Objelere yönelik sadece kavramlar vardır, algılar yoktur.” cümlesine karşın Schopenhauer; objelerin sadece algı için olduğunu ve kavramların da bu algıdan yapılan soyutlamadır olduğunu söylemektedir (Schopenhauer, 2020b: 519-625). Eğer yargı bir idraki ifade ediyorsa bunun yeterli bir temelini olması gerekir. Bu özelliği vesilesiyle de doğru yüklemine haiz olurlar. Dolayısıyla doğruluk bir yargının, bunun temeli olarak adlandırılan kendinden farklı bir şeyle alakasıdır (Schopenhauer, 2020a: 167). Bir yargının temelinde ondan ayrı olarak başka bir yargı ile temellendirilebilir. Bu doğruluk, mantıksal olmalıdır. Düşünce yasası diğer yargılara dayandırılarak oluşmuştur. Bunlar:

- Özdeşlik İlkesi
- Çelişmezlik İlkesi
- Üçüncü Halin İmkânsızlığı İlkesi
- Yeterli Temel İlkesi

Bu yasalar herhangi bir kanıtı ihtiyaç duyulmadan doğru olarak kabul edilir. Yargının temelinde, duyunun olanakları gereklidir. Eğer yargı ampirik deneyime dayanıyorsa o yargı dolaysız ampirik doğruluktur. Bunun dışında, *metamantıksal doğruluk*⁶ yargının bir diğer temellerinden biridir. Ele alınan yasalar, tüm zihin koşullarını idrak eder. Özne kendisini idrak edemez. Çünkü özne kendisini idrak ederse yasaları da dolaysız bir şekilde idrak eder. İnsan idrak ettiğinde kanıtlama, çürütme, tartışma veya çıkarım yapma gücüne sahip olur. Kant bunu yapan insanın idelere sahip olduğunu söyleyerek aklın idelerini yanlış şekilde ele alır. Çünkü bunlar ispatlanamaz ve teorik olarak da geçersizdir. Schopenhauer bu kavramların gereksiz ve boş olduğunu düşünür. Aklın belirli kalıpları vardır ve akıl bunun dışında başka bir şey değildir. Akıl, tutarlı ve mantıklı olmakla eşdeğerdir. Kant'ın ortaya koyduğu pratik ve teorik akıl, metafiziksel içeriklerinden dolayı onu hataya sürükler. Fakat Kant hiçbir zaman koşulsuz buyrukları bir olgu olarak değerlendirmez. Schopenhauer, birçok kişinin Kant'ı anlamadığını buna bağlı olarak onun "ahlak yasası" adını verdiği koşulsuz buyruğu bir olgu olarak göstermeye çalıştıklarını iddia eder. Koşulsuz buyruklar ayakta kalamayacağı için ahlak yasasının da istemedeki özgürlüğe yer vermez. Kant her ne kadar Tanrı'yı ispat etmeye çalışsa da bu çaba yetersiz ve işe yaramazdır (Schopenhauer, 2020a: 180-189).

Kant, zaman ve mekânın a priori olduğunu söyleyerek bir keşifte bulunur. Bu keşif, ampirik algının altında yatan a priori algıdır. Nasıl ki transandantal estetik matematik için a priori ise, Kant bir benzerini mantıkta da uygular. Bu şekilde transandantal estetik, transandantal mantık için simetri olur. Kant bu bilgiye hapsediği için saf araştırma ve gözlem yapmamıştır. O, artık varsayımlar üzerine kendi düşüncelerini aramaya başlar. Fakat bu varsayımlar ona ihanet eder. Kant varsayımlardan çıkan imgelere "şema" demektedir. Ampirik olarak edinilen kavramlar soyut düşünce ile duyular vasıtasıyla net algılardadır. A priori düşünme ile saf anlama da benzer bir şemalaştırma ile –a priori olarak- vardır. Schopenhauer için bu bölüm belirsizdir. Çünkü bunu okuyan her kimse bir şey anlamamış ve bilge de olmamıştır. Kant, a priori şemasını, ampirik şemalaştırmaya benzetir. Kant, tasavvur yetisini bu şemaya yerleştirerek çeşitli karmaşıklığa sebebiyet verir. Kant'ın "*Düşünüyorum* bütün tasavvurlarıma eşlik edebilmek zorundadır." cümlesi apodiktik bir ifadedir. Çünkü o, bir eliyle sunduğunu diğer eliyle geri almıştır. Düşüncenin tüm tasavvur ile zorunlu tutulması gerektiğini söyleyerek onun yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin, özne yoksa nesne de yok olarak anlaşılabilir. Eğer durum böyleyse bu da yanlış bir ifadedir. Nitekim Kant bütün düşünme teorisini yargılar tablosuna dayandırır. Kant, bütün düşünsel idrakini tek kalıba dayandırır ve bunları soyut kavramlar olarak görür. Bu akla has bir durumdur. Algısal dünya, düşünsel idrakin yokluğunda ortaya çıkar. Düşüncenin kalıbı farklı bir dünyada olsaydı buna yine uyardı. Çünkü yargılar tablosu tümevarımla meydana gelir. Fakat Kant'ın ortaya koyduğu yargılarda birçok hata vardır. Bunlar şu şekilde izah edilmektedir (Schopenhauer, 2020b: 663-664):

- ✓ *Yargıların niceliği*, kavramların özülüyle ilgilidir. Bunlar sadece akla dayanır. Örneğin, ağaç kavramı öznel ve evrensel yargı ile ayrılabilir. Yani: Bütün meşelerin mazısı vardır ve bazı ağaçların meşe mazısı vardır gibi. Kant bunun dışında 'Bu ağaçta meşe mazısı vardır.' diyerek özel bir kategori de üretir.
- ✓ *Yargıların niteliği*, tamamen akıl sınırlarıyla kalır. Fakat algıyı mümkün kılan herhangi bir anlama yasasını ima etmemektedir. Kant, kavramları birleştirme ve ayrıştırmada yeni yargı imkânını ortaya koyar. Anlama vasıtası, anlama için meydana gelince algı da tamamlanmış

⁶ Metamantıksal doğruluk, tüm düşüncenin akılda yer alan biçimsel koşulları da bir yargının temeli olabilir (Bkz. Schopenhauer, 2020a: 170).

olur. Kant bunun dışında sonsuz yargıları ekler. Bu eklemenin nedeni skolastiklerden kaynaklıdır. Kant bunu ustaca uydurarak kendi simetrik mimarisi için kör bir pencere yapar.

- ✓ *Hipotetik yargı*, yeterli temel ilkesinin soyut ifadesidir. Hipotetik yargı düşüncenin esas kaynağıdır. Kant bunu nedensellik ilkesine bağlasa da bu böyle değildir. Çünkü saf anlamının tek idrak kalıbı yeterli temel ilkesinin bir biçimidir.
- ✓ *Kategorik yargı biçimi*, en gerçek esas yargıdır. Hipotetik ve ayrıştırıcı bağlantı yargının özel formu değildir. Burada kavram kombinasyonları mevcuttur. Hipotetik form, birbirleriyle olan bağlılıklarını, ayrıştırımcı form ise uyumsuzlukları gösterir. Kant özel kategoriler haline getirerek yargıların niceliğini oluşturur. Bunun altından Kant kategori alt basamakları oluşturur. Fakat Kant'ın kategorik yargılarında hatalar vardır. Çünkü yargının değerleri; mantıksal, ampirik ya da transandantaldır. Örneğin, 'su kaynıyor', 'isteme karar verir' veya 'ayırt etmek zordur' cümleleri hepsi aynı mantıkla ortaya çıkar. Bu da soyut idrakin kusurundan kaynaklıdır.
- ✓ *Ayrıştırıcı yargılar*, üçüncü halin imkânsızlığıyla alakalıdır. Bu nedenle tamamen saf akla ait olup olmadığı kavranamaz. Her ne kadar Kant, ortaklık ve etkileşim kategorilerini ortaya koysa da burada birbirini dışlayan ifadeler olduğunu söylemek gerekir. Çünkü bu iki mutlak birbirine zıttır. Schopenhauer ise Kant'ın ele aldığı etkileşim kavramını ret eder. Çünkü insanlar bu kavramı kullanmaktan hoşnut olsalar da aslında gerçek olan bu kavramın boş olduğudur.
- ✓ *Modalite kategorileri*, diğer kategorilere göre daha avantajlıdır. Olanaklılık, mevcutluk ve zorunluluk kavramları apodeiktik yargılara yol açar. Bu kavramların elverişsiz idrak kalıpları doğru değildir. Aslında bütün idrakler, a priori kalıp olan yeterli temel ilkesinden gelir. Schopenhauer için "zorunluluk" kavramı ile "verili bir temele göre sonuç" birbiriyle özdeşdir. Zorunluluk kavramı, yeterli temel ilkesinin kullanımı ile ancak ortaya çıkar. Rastgelelik ise zorunluluğun reddidir. Rastgelelik kavramı negatiftir ve bunu sadece yeterli temel ilkesi yerine getirir. Kant, ortaya koyduğu "zorunluluk" ve "rastgelelik" kavramlarını karıştırır. Aslında bir şeyin temeli verilirse sonucu da zorunludur. Zorunluluğu, mutlak zorunlu olarak gören Kant, bir şeyin sonucunun da zorunlu olarak gösterir. Fakat bu saçma bir fikirdir. Kavramın kendisi ile çelişmesini mutlak zorunlu olarak ortaya koyan skolastik düşünceye karşın Kant da *Saf Aklın Eleştirisi*'nde yer verir. "Rastgele, yokluğu mümkün olandır." diyen Kant çelişmeye doğru adım atar. Çünkü böyle bir şey imkânsızdır. Kant'ın öğretilerinin zayıflığı karmaşık cümlelerde işin içinden çıkamayınca anlaşılır.

Kant, kategoriler başlığı altında, zaman ve mekândaki her türlü fiziksel ve ahlaki nitelikleri inceler. Fakat bunlar Schopenhauer için keyfi bir adlandırmadır. Tözün kalıcılığı da devam ve içkinlik kategorileriyle ilişkilendirilir. Metafiziksel ilkenin mantıksal kalıba dayandırılması tamamen yanlıştır. Çünkü zaman sabit değildir. Zaman akıp gider. Kant'ın argümanları çürüktür ve onu çelişkilere sürükler. Devamlılık ve içkinlik eş zamanlı olsa bile mekân ile birbirinden ayrılır. Töz, a priori bir iç görüye dayanır. Bunlar deneyimle ilişkilendirilemez. Sadece madde de anlama vardır fakat zaman elle tutulamaz. Schopenhauer, transandantal analitiği de reddeder. Kant'ın soyut, söylemsel ve sezgisel idrak arasında ayırım yapmaması onu hep hataya sürüklemektedir. Schopenhauer için Kant'ın nesnelere fenomen ve numen olarak ayırması korkunç bir iddiadır. Kant, algısız kavramların boş olduğunu iddia eder. Çünkü bunlar tamamen hakikatin zıttıdır. O, burada algısal ve soyut olanı karıştırır. Hissetme, düşünce ve algıyı birbiriyle ilişkilendirir. Çünkü objeler algı nesnelere düşünce nesnelere değildir. Düşünme, nesneden bağımsız bir idrak ortaya koyamaz. Onun ortaya koyduğu düşünme kategorilerde yer alan; nitelik, nicelik, modalite ve yeterli temel

ilkesi ortaya çıkan ilişki de yer alır. Kant düşünceyle algıyı karıştırınca kategorilerin gramer kalıplarını türetir. O dilin, algıyla alakalı olduğunu düşünür (Schopenhauer, 2020b: 664).

Schopenhauer, Kant'ın *Transandantal Diyalektik*'te aklın idelerini açıkladığını belirtir. Schopenhauer'e göre Kant, ilkeyi saf kavramlarla ilişkilendirir. Fakat saf kavramlar da olsa sentetiğin de olması gerekir. Fakat bu imkânsızdır. Çünkü sadece analitik kavramlar saf kavramlardan gelir. Sentetik bir yargı salt kavramlardan ortaya çıkmaz. Kant'ın ilkeleri karanlık, bulanık ve belirsizdir. Yeterli temel ilkesiyle soyut ifadeler idrakten ödünç almış ve dolaylıdır. Buna göre sonuçlar da dolaylıdır. Aslında gölgenin gerçek nesnelere alakası yoktur. Aklın sözde ilkesi de bu gölgeyi kullanır. Koşulsuz olan yeterli temel ilkesinden ortaya çıkmaz. Kant, akıl ilkesini objektif olarak geçerli görmez, akli öznel olarak koymak ister. Bununla birlikte üç ilişki kategorisi sunar. Bunlar: ruh, dünya ve Tanrı'dır. Fakat bu kavramlar çelişiktir. Üçünden ikisi diğerinin koşulu durumundadır. Tanrı, ruh ve dünyanın koşuludur ve bu üç kavrama akılla ulaşılmaz. Kant, bunların insanın değil, saf aklın sofistikleri olduğunu ve en bilge insanın bile bunlardan kurtulamayacağını, belki çok çaba harcadıktan sonra kendisini hatadan koruyabileceğini ancak kendisi ile sürekli takılıp dalga geçen yanılısamadan tamamen kurtulamayacağını söylemektedir. Maddi olan sadece soyut düşünülebilir fakat algılanamaz. Töz bu maddeden ayrı bir soyutlamadır. Madde, töz kavramının alt türüdür. İdeleri, dört kategori altından incelemek mümkündür. Bunlar; nicelik, nitelik, ilişki ve modalitedir. Modalite Kant tarafından eklenir. Dolayısıyla özgürlük kavramı da ortaya çıkar. Buna bağlı olarak üçüncü ve dördüncü çalışma totolojik bir yapıdadır. Schopenhauer Kant'ın değindiği tüm antinomileri bir safsata olarak görür. Çünkü ispatların kendi içerisinde öznel temeller vardır. Bu akıl yürütmede zayıf olan bireyler yer alır. Dünyada mevcut bütün içinde sınırlamalar vardır. Nedensellik yasasında mekâna değil zamana göre zorunludur. Kant dünyanın mekânda sınırsız olduğunu düşünür. Kant için her bileşik töz yalın parçalardan oluşur. Schopenhauer için yalın ve bileşik, zıt değildir. Parça ve bütün arasında zıtlık yoktur, bunlar birbirinin koşuludur. Üçüncü tez ise, Kant'ın saf akıl ilkesidir. A durumu, B durumunu yeterli sebep olarak kavrar. B olayı kaçınılmazdır. Kant'ın ortaya koyduğu yanlış tez, sebepsiz bir şeyin olmayacağı kısmıdır. Kant her ne kadar tez ve antitezden söz etse de ortaya koyulan varsayım tezdendir. Antitez temelde kavga halinde ortaya çıkar. Bir obje esasen de özneyi gerektirir. Sonsuzluk asla bir bütün olamaz. Schopenhauer için Kant bu varsayımını yanlış yönlendirmiştir. Oysa varsayımlar teze aittir. Kant'ın başka bir problemlerinden biri de özgürlüktür. Kant'ın antinomilerinin özel bir yer verdiğini kabul etmek gerekir. O, *kendinde şey* hakkında çok şey söyler. Buna rağmen yine de net ifadeler kullanmaz. Çünkü *kendinde şeyin* deneyim imkânı içermemesi onu temelsiz bırakır. Kant ampirik algıda, tüm deneyimlerden önce nedensellik yasasının olması gerektiğini fark edememiştir. Kant'ın tezahürde *kendinde şeye* değinip algının nasıl ortaya çıktığıyla ilgili değerlendirmesi eksiktir. Gerçek bir nesne doğrudan algılanamaz. Kant bunu yapan kişiye *transandantal realist* der. Bu kişi de doğru yolda değildir. Kant'ın *kendinde şey* dediği, dışarıdaki nesnenin kendisidir. Kant için algılama, dolaysız bir durumdur. Bu algılama da anlamının yardımına ihtiyaç yoktur. Kant algıyı direk hissiyatla özdeşleştirir. Nedensellik yasası da sadece zihinde mevcut bir durumdur. Kant burada ampirik algının ortaya çıkışını açıklamaz. Çünkü ampirik algıyı mucizevi olarak görür (Schopenhauer, 2020b: 680-693)

Kant, zaman ve mekânın zihinde özel kalıpları olduğunu savunur. Zaman değişimin ortaya çıkması için gereklidir. Mekân da ise nesne kendini sunar (Schopenhauer, 2020b: 133-138). Schopenhauer'e göre Kant, *kendinde şeyde* yaptığı hatayı onun a priori oluşunda da yapar. O, *kendinde şeye* istemeye ulaşabileceğini ve bunu da dolambaçlı yolda yapmadığını söyler. İsteme de özgürlük kavramından hareket eder. Ancak bu özgürlük kavramı kendiliğinden istemede geçerlidir. Schopenhauer, Spinoza'nın söylediği; atılan taş eğer bilinçli olsaydı kendini özgür hissedirdi düşüncesinde haksız olmadığını iddia eder. Kant, *kendinde şeyi* tutarsızlıkla ortaya koyar.

İlişki, tezahür yoluyla gerçekleşir ve bundan dolayı tezahür gereklidir. Kant'ı önemli yapanlardan biri de tezahür ile kendinde şeyi ayırarak, tezahür için geçerli yasaları kabul etmesidir. Nesne, özne tarafından koşullanmış olsa da bu sadece tezahürle olabilir. Çünkü bizatihi kendi başına nesne var olamaz. Kant her ne kadar özne olmadan nesne olmaz formülünü birebir kullanmasa da dış dünyanın özne olmadan bilinmeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü eğer düşünce yoksa dış dünya da yoktur. Öznenin duyumsamasında olan tezahür onun tasavvur etmesinin bir tarzıdır (Schopenhauer, 2020b: 606-607). Kant, tez ve antitezde de *kendinde şeyden* tekrar söz eder. İsteme, tezin iddia ettiği bir koşulsuz sebeptir. İstemede özgürlük vardır. En gerçek varlık, gerçeklerin toplamıdır. Schopenhauer bu bölümü Kant'a layık görmez. Çünkü ruh, dünya ve Tanrı kavramları, skolastik döneminin kavramlarıdır. Kant bu kavramları hakikat olarak ortaya koyunca kendisiyle çelişmeye başlar. İdrak, tekilden evrensel doğru genişler. Evrensel kavramlar, soyutlamaya doğru ilerler. Teoloji, insanın aklındaki kaynağı hakkında bir şey ispatlayamaz. Kant bunları, akıl sistemleriyle karıştırır. Schopenhauer için eğer bu kavramların gerçeklikle alakası olsaydı Kant ve diğer filozoflardan önce Antik Çağ filozoflarının ortaya koyacağını söyler. Fakat Antik Çağ'da bu kavramlarla ilgili net bir tanım ortada yoktur. Kant'ın ortaya koyduğu akıl ile uyum arasındaki ilişkide çelişiktir. Fakat akıllı biri uyumsuz da davranabilir. Örneğin, akıllıca davranan biri çok zengin olup bunu etik ilkeler dışında gerçekleştirebilir. Schopenhauer, bu gibi kavramların felsefeden uzak tutulması gerektiğini ileri sürer. Son olarak erdemli kişinin mutluluğa layık olduğunu ve zorunlu olarak da en yüksek iyinin meydana çıkacağını ortaya koyar. Bu mutluluğu Kant, tatmin bir isteme olarak görse de Schopenhauer için temelde bu fikrin çeliştiğini söyler (Schopenhauer, 2020b: 625-723).

Kant nedensellik yasasında tüm deneyimleri, a prioriğin deneyim imkânıyla sınırlar.

Bütün ampirik malumat için gerekli olan çokluğun, imgelem gücü ile sentezi art ardalığı verir, fakat bu yine de belirli bir art ardalık değildir. Yani art ardalık, algılanmış olan iki durumdan hangisinin önce geldiğini, sadece benim imgelem gücümde değil bilakis nesnede belirsiz bırakır. Ancak öncelikle sebep ve etkinin saf anlama kavramı yoluyla bu art ardalığın belirli bir düzeni meydana gelir ki sadece bu belirli düzen yoluyla algılanmış olan, deneyime dönüşür (yani nesnel geçerli yargılar olarak onaylanır). Dolayısıyla da nedensellik ilişkilerinin temel ilkesi, deneyim imkânının koşuludur ve bu haliyle de bizde a priori mevcuttur (Kant, 1993: 246).

Kant devamlı olarak tasavvurların nedensellik yasasına göre idrak edildiğini söyler. Nedensellik yasası, çıkarımlara dayandırılarak temellendirilir. Çünkü ampirik algının hissiyattan (duyu algılarımızdan) dışsal bir sebebi olması gerekir. Kant ise nedensellik yasasını apriori olarak kabul eder. O halde bu zihnimizde yer alan bir fonksiyondur. Fakat Schopenhauer ise nesnel ve öznenin idrakinin karşılıklı konumlar karşısında değişimler olduğunu iddia eder. Nedensellik, maddenin ortaya çıkan durumları karşısında farklı değişimlerle ortaya çıkabilir. O halde madde nedensellik yasasına bağımlı olamaz. Maddenin halleri dönüşür ve geçicidir. Nedensellik yasası kalıcılıkla alakası yoktur. Nedensellik yasası dediğimiz şey, yeterli temel ilkesinin sadece bir biçimidir. O halde A durumunun B'den önce ortaya çıkması tesadüfün değil ardışıklığın bir sonucudur (Schopenhauer, 2020b: 545-546). Değişimler farklı (devam eden) bir olay aşamasıdır. Kant ise art arda olan şeylerin nesne olmadığını bundan dolayı da bir olay olmadığını söyler. Örneğin, gözlerin yukarıdan aşağıya bakması ile aşağıdan yukarıya bakması aynı olaydır. Bu olayda bir fark yoktur. Her değişim bir diğerine etki eder. Kant da nedensel bağlar yoktur fakat Schopenhauer nedenler dizisinin farklı şekilde algılandığını savunur. Schopenhauer, zamanda birbirini takip eden bağları olmayan olayları tesadüf olarak görürken, Kant ise her tasavvurun diğer tasavvura zorunlu olarak bir kurala bağlı olduğunu söyler. Kant'ın tüm nedensellik yasasını a priori

ve zorunlu olarak düşünmesi onu yanlış sürükler. Aslında yeterli temel ilkesi, tüm tasavvurların ortak kalıbıdır. O, duyuya az ihtiyaç duymak için anlamaya farklı anlamlar yükler. Asıl sorun; a. Art ardalığın nesnelliği sadece, etkinin sebebi takip etmesinin zorunluluğuyla idrak edilir; b. Salt art ardalık, iki durumdan hangisinin sebep hangisinin etki olacağına tek ampirik kriteridir (Kant, 1993: 249). Eğer Kant haklı olsaydı bir olayın diğer olayı takip ettiğini söylemesi totolojik olurdu. Çünkü her olayı takip eden başka bir olayın sonucu arasında bir farklılık olmazdı. Örneğin, yaşanan A olayının sonucunun daima B olması gibi. Kant bunu ifade etseydi o zaman kendisi ile çelişmeye başlardı. O zaman art arda yaşanılacak olayların bir empirik gerektirmeden kabul edilmesi sonucu ortaya çıkardı. Fakat Kant, ampirik olanların art ardalığın gerçekliğini idrak etmeyle sınırlandırır. Bir olayı art arda idrak etmek zorunludur. Kant, nedensel art ardalığı sadece nedensel bağlarla mümkün kılar. Eş zamanlılık, etkileşim yoluyla mümkündür. Fakat hiçbir gözlem eş zamanlılıkla ispatlanamaz. Nitekim her ne kadar Schopenhauer, Kant'ı eleştirse de onun bir dahi olduğunu söylemekten kendini geri almamıştır. Schopenhauer, Kant'ın ortaya koyduğu fikirleri o kadar önemli görür ki eserlerini tek tek incelemiş ve eksik olan yerlerini tamamlamıştır. Nitekim Kant konuşulması gereken önemli filozoflardan biridir. Schopenhauer, kimsenin onun kadar Kant'ı analiz etmediğini söylemiş hatta ona özel bir bölüm ayırarak fikirlerini derlemiştir. Schopenhauer Kant'ı sadece eleştirmekle kalmamış eserlerinde ona daima övgüler sıralamıştır.

SONUÇ

Görüldüğü üzere diyebiliriz ki Schopenhauer kendi felsefesini kurarken büyük oranda Kant'tan etkilenmiştir. Schopenhauer için Kant büyük bir dehadır. Schopenhauer, onun kusursuzluğundan ve mükemmelliğinden bahsetmenin yanı sıra kendince onda gördüğü eksiklikleri ve hataları da göstermekten geri durmamıştır. Onun Kant'a yönelik eleştirileri doktora derecesi almaya hak kazandığı eseri *Yeterli Temel İlkesinin Dörtlü Kökü Üzerine* ile başyapıtı olarak görülen *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* adlı eserde görülmektedir. Her ne kadar farklılaşan noktaları olsa da Kant'ın gerçekliği fenomen ve numen olarak ayırarak değerlendirmesine benzer bir değerlendirmeyi Schopenhauer da yapmıştır. Schopenhauer'ın "Dünya benim tasarımıdır." ifadesi onun Kant ile benzeşen yanını oluşturmaktadır. Tıpkı Kant gibi onun için de deneyimlenen dünya öznenin bir tasarımı olarak karşısında yer almaktadır. Buna karşılık her şeyin temelindeki asıl gerçeklik ona göre istemedir. Kant için belirsiz, karanlık ve üzerinde konuşulamayan bu gerçeklik Schopenhauer'da insanın varoluşsal bir özelliğinden hareketle bilinmektedir. Schopenhauer, Kant'ın ele aldığı bu kavramları net bir şekilde tanımlayamadığı için onun ardından gelen filozofların da onu anlayamadıklarını nitekim Kant'ı en iyi kendisinin anladığını söylemektedir. Schopenhauer, Kant'ın ortaya koyduğu numen alanının gerçek bir alan olmadığını ve onun mistik konulardan uzak durması gerektiğini belirtmektedir. Onun nazarında tasavvur edilen her şey idrak edilmelidir. Tasavvurun belirli bir zaman, mekân ve nedenselliğe tabi olması gerekir. Mümkün olan her şeyi kavrayan insan bir kavram küresi oluşturur. Soyutlama ile o kavram düşünölmeye devam etse de soyutlamanın artmasıyla o kavramın için boşaltılır. Örneğin, cevher veya numen kavramı Schopenhauer için boş ve bulanık bir kavramdır. Eğer ortada bir yargı varsa bu yargı kavramların ve yeterli temel ilkesinin sayesinde olanaklıdır. Yargının da oluşabilmesi için duyunun olması zorunludur. İnsanın diğer canlılardan ayıran da onun bu yargı yetisine yerleştirdiği kanıtlama, çürütme, tartışma ve çıkarım yapma gücüdür. Kant ise aklın idelerini Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük olarak almış ve bu kavramların içini dolduramamıştır. Her ne kadar koşulsuz buyruk ve ahlak yasası ile bu kavramları ispatlamaya çalışsa da yetersiz kalmıştır. Bunları ortaya koyabilmek için bir düzine kategori ve laf kalabalığına girmiştir. O, kavramı salt kategori olarak görmekte ancak algısal idrağı göz ardı etmektedir. Schopenhauer'a göre aslında kendi felsefi sistemini ortaya koymadan önce ele alacağı kavramları açıklaması gerekirken bunu yapmadığı için felsefesinde eksiklik ve yanlış anlamalara sebebiyet vermiştir. Mesela Kant "anlama" kavramı için birden çok yerde farklı

tanımlar vermektedir. Bir yerde anlama için tasavvurların kendisini çıkarma yetisi olarak görürken başka bir bölümde anlamayı idrakin temel yetisi olarak nitelendirir. Böylece kavramların birden çok tanım içermesi kafa karışıklığına neden oluşturmaktadır. Sistemine yerleştirdiği özne varsa nesne vardır düşüncesi onun özne olmadan nesnenin olmadığı fikrine itmektedir. Buna bağlı olarak Kant, özneyi dış dünya ile temellendirmektedir. Kant'ın *kendinde şeyde* hata yapmasının nedeni onun soyut olan ile idrak olanı ayırt etmesinden kaynaklanmaktadır. Ona göre öncelikle nesne bize kendini sunar sonra da biz nesneyi düşünürüz. Eğer durum böyle olsaydı dışardan bize sadece tek bir nesne bilgisi gelirdi o da zaman ve mekân aracılığıyla olurdu. Kant'ın deneyimi algıya yerleştirmesi onun sistemini zedelemektedir. Çünkü algı nesne ile aynı olmamalıdır. Buna dayanarak tasavvur, tasavvurun dünyası ve *kendinde şeyden* bahsetmektedir. Tasavvur duyumsamanın, tasavvur dünyası anlamının, *kendinde şey* ise idrakin ötesindedir. Fakat Kant ampirik algının bir veri vermediğini belirtmesi onun yanılttığı bir diğer konulardandır. Zira salt duyuşsal ile ampirik arasında bir ayırım ortaya koymamaktadır. Kant'ın anlamayı da salt düşünme olarak görüp algıyı dışarda tutması onun belirsiz bir duruma girmesine neden olmuştur. Oysa şeyler daima maddeye göre şekil alır ve ampirik algı nedensellikte birlikte şekillenir. Kategorilerin temel bir şekilde ifade edilememesi de bu belirsizlikten kaynaklıdır. Kant'ın eklediği bu belirsizlik onun özne olmadan nesnenin düşünülmemesine kadar götürür. Fakat bu Schopenhauer için yanlış bir ifadedir.

Kant, tümevarımlarla ortaya koyduğu yargılar tablosunda da Schopenhauer'a göre birçok hata yapmaktadır. *Yargıların Niceliği*'nde, kavramların akla dayandığını söyleyerek kavramları öznel ve nesnel olarak ayırır. *Yargıların Niteliği*'nde, anlamayı algıda tamamlayarak kör bir pencere ortaya koyar. *Hipotetik Yargı*, yeterli temel ilkesinin soyut ifadesidir. Kant bu yargıyı her ne kadar nedensellik ilkesine bağlasa da aslında bu kalıp yeterli temel ilkesine aittir. *Kategorik Yargı Biçimi*'nde kavram kombinasyonları mevcuttur. Soyut idraklerin, form ile uyumsuzluğu Kant'ın ortaya koyduğu mantık hatasıdır. *Ayrıştırıcı Yargılar*, üçüncü halin imkânsızlığından kaynaklıdır. Bundan dolayı bu kategorinin tamamen saf akla ait olup olmadığı belirsizdir. Kant burada ortaklık ve etkileşim kavramlarından söz etmektedir. Fakat Schopenhauer, etkileşim kavramını reddetmektedir, çünkü bu kavramın belirli bir tanımı yoktur. *Modalite Kategorileri* ise diğer kategorilere kıyasla avantajlı bir kategoridir. Bütün idrak kalıpları aslında yeterli temel ilkesinden meydana gelmektedir. Zorunluluk, verili bir temele göre ortaya konulan sonuçtur. Schopenhauer'a göre Kant, zorunluluk kavramını rastgele kavramıyla karıştırmaktadır. Kant'ın rastgele, yokluğu mümkün olandır demesi bile onun kendisiyle çeliştiğinin kanıtıdır. Çünkü böyle bir şey olamaz. Kant'ın ortaya koyduğu birçok nitelik Schopenhauer için keyfi bir adlandırmadan ibarettir. Örneğin, töz veya içkinlik kategorileri keyfi bir adlandırmadır. Kant ilkeyi saf kavramlarla ortaya koyarken sentetik bir yargının bu kavramlardan ortaya çıkacağını düşünmektedir. Fakat bu mümkün değildir. Koşulsuz olan bir şey yeterli temel ilkesinde meydana gelmez. Kant akli öznel olarak ele almış ve bunu ruh, dünya ve Tanrı kategorisine yerleştirmiştir. Tanrı'yı, ruh ve dünyanın koşulu olarak gören Kant bunların aklın sofistikleri olduğunu ve hiçbir insanın bundan kaçamayacağını ifade etmektedir. Kant maddi olanın soyut düşünebileceğini ortaya koyarken antinomileri ele almaktadır. Bu antinomiler; nicelik, nitelik, ilişki ve modalitedir. Schopenhauer ise bu antinomilerin tamamen safsatadan ibaret olarak görmektedir. Çünkü her ispat kendi içinde öznel ve bu akıl yürütmeleri her birey gerçekleştiremez. Kant A olayını B olayına yeterli sebep olarak ele alırken sebepsiz bir şeyin meydana gelmeyeceğini atlamaktadır. Bilakis bir obje özne olmadan meydana gelemez. Varsayımlar sadece bir tezden ibarettir. Özgürlüğün varsayımı gibi. Kant şeyler arasında nedensellik bağına oturtmadığı için tasavvurun nasıl ortaya çıktığını değerlendirememiştir. O, dışarıdan olan bir nesnenin doğrudan algılanmasının anlama olmadan da yapılabileceğini eksik bırakarak algıyı doğrudan hissiyatla özdeşleştirmektedir. Ampirik algının aslında bir mucize değil de insanın zihninde olan nedensellik yasaından kaynaklandığını gözden kaçırmıştır. Aslında her

tasavvur bir diğeriine bağılıdır. Yeterli temel ilkesi ise tüm tasavvurların ortak kalıbıdır. Eğer bir nedenin ardından diğeri zorunlu olarak ortaya çıksaydı totolojik bir yapı ortaya çıkardı. Kant nedensellik ile art ardalığı nedensel bağlar ile mümkün görmektedir.

Schopenhauer her ne kadar Kant'ın bu yanılgılarına değinse de onun gözünde Kant'ın bir dahi olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bu nedenle onu değerlendirirken bütün eserlerini dikkatli şekilde okuyarak tespitlerini ortaya koymaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Aktaş, A. O. (2020a). “Çeviriye Dair”. *Yeterli Temel İlkesinin Dörtlü Kökü Üzerine* içinde (ss. 13-32). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Aktaş, A. O. (2020b). “Çeviriye Dair.” *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* içinde (ss. 9-37). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Aristoteles. (2005). *İkinci Çözümlemeler*. (Çev. Ali Houshiary). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Buckingham, W. & Burnham, D. & Hill, C. & King, P. J. & Marenbon, J. & Weeks, M. (2012). *The Philosophy Book*. (Çev. Emel Lakşe). İstanbul: Alfa Yayınları.

Cevizci, A. (2011). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

Denkel, A. (2003). *Düşünceler ve Gerekçeler*. Ankara: Doruk Yayınları.

Descartes. (2006). *Meditations, Objections, and Replies*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Gökberk, M. (1999). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.

Magee, B. (2004). *Felsefenin Öyküsü*. (Çev. Bahadır Sina Şener). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Schopenhauer, A. (2020a). *Yeterli Temel İlkesinin Dörtlü Kökü Üzerine*. (Çev. A. Onur Aktaş). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Schopenhauer, A. (2020b). *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya*. (Çev. A. Onur Aktaş). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Schopenhauer, A. (2022). *Kant Felsefesi Eleştirisi*. (Çev. Ahmet Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.

Trombley, S. (2013). *Modern Dünyaya Yön Veren 50 Düşünür*. (Çev. Gonca Gülbey). İstanbul: Kolektif Kitap.

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİT(SİZ)LİĞİNİN MEDYADAKİ İZDÜŞÜMLERİ

Emine SOYDAN¹

Kübra KÜÇÜKŞEN**

ÖZET

Bu çalışmada toplumsal cinsiyetin oluşumu ve yeniden üretiminde geleneksel medya ile yeni medyanın rolünün karşılaştırılması amaçlanmıştır. Yeni iletişim ortamları ile etkisi ve yaygınlığı giderek artan medya toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenme ve içselleştirilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Araştırma sonuçlarına göre toplumdaki cinsiyet rolleri ile ilgili kalıp yargılar değiştikçe bu konuda medya içeriklerinde de bir değişim ve dönüşüm gözlenmektedir. Geleneksel medya araçlarında olduğu gibi yeni medyada da ev içi rollerle “eş, anne” veya cinsel obje olarak temsil edilen kadınların artık iş yaşamında “özgür ve başarılı” bireyler olarak temsil edildiği görülmektedir. Geleneksel medyada yavaş işleyen bu süreç yeni medyada daha hızlı ilerlemektedir.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet, medya, geleneksel medya, yeni medya.

MEDIA REPORTS ON SOCIAL GENDER (IN)EQUALITY

ABSTRACT

In this study, the purpose was to compare the role of traditional and new media in the formation and reproduction of gender. The new media, whose influence and prevalence is increasing with new communication environments, has significant effects on the adoption and internalization of social gender roles. According to the results of the present study, changes and transformations are observed in media contents as stereotypes about gender roles in society change. Just as it is the case in traditional media means, it is seen in the new media that women, who are represented as “spouse and mother”, or “sexual objects” in domestic roles, are now represented as “free and successful individuals” in business life. This process, which has proceeded slowly in traditional media, is now moving faster in new media.

Key Words: Gender, media, traditional media, new media.

1.GİRİŞ

Toplumun kadın ve erkeğe uygun gördüğü ve uygulamasını istediği roller ve görevler, toplumsal cinsiyet olarak tanımlanmaktadır. Geçmişten günümüze tüm toplumlarda kadın ve erkeklere atfedilen roller pek çok unsur sayesinde gelecek nesillere aktarılmaktadır. Bu aktarıma aracılık eden önemli kurumların başında ise medya gelmektedir. Medya, cinsiyetlere yönelik temsillerin kültürel bir unsur olduğunu varsayarak yeniden üretmekte, dağıtmakta ve bu süreç ile topluma benimsetmeye çalışmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, toplumun oluşturduğu cinsiyet eşitsizliğini temel alan bir olgudur. Cinsiyet kavramı, bireyin biyolojik cinsiyetini temel alırken; toplumsal cinsiyet, toplumun sosyal ve kültürel bağlamı içerisinde cinsiyete odaklanmakta (Hoşaf - Arslan, 2015: 446-447), cinsiyetin “kadınlık ve erkeklik” şeklinde kültürel olarak toplumda var edilmesi olarak tanımlanmaktadır (İmançer: 2006). Toplumsal cinsiyet olgusu, her çağda ve toplumda farklılıklar gösterse de, genel özelliklerinin hep devam ettiği ve etkili bir biçimde sürdürüldüğü kabul edilmektedir (Yeşil - Yıldırım, 2018: 235). Bu devamlılığın sağlanmasında görsel, işitsel ve yazılı medya başat bir konumdadır.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, emine.soydan546@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0269-8890>

** Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, kubrakucuksen@erbakan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9248-9541>

Medya, bireylere hem kendilerini hem de diğer bireyleri cinsiyetlerine göre ayırmayı öğretmekte, bireyler bu doğrultuda toplumdaki diğer bireylerle sosyalleşme sürecine girmektedir (Lemish, 2008: 1945). Medya araçları ile iletilmek istenen mesajlarda, bireylerin kendilerini fark etmesi ve bu farkındalık sayesinde hem erkeklerden hem kadınlardan istenilen rolleri kabullenmeleri, bu doğrultuda davranış sergilemeleri ve topluma dâhil olmaları beklenmektedir (Güler, 2014: 6034). Toplumun kadına atfettiği roller günlük ev uğraşları ve çocukla ilgilenme gibi bakım ve hizmet görevleri iken; erkek ailenin ekonomisinde sorumlu kişidir. Bu ayrım kadına göre erkeğin güç, yönetim ve otorite anlamında daha yüksekte yer almasına neden olmakta (Zengin, 2019:162), karar mekanizmalarına kadının katılımını sınırlandırmaktadır.

Ulusal ve uluslararası literatürde, toplumsal cinsiyet ve medya araçları arasındaki ilişkiyi ele alan birçok araştırma yapılmıştır (Aktaş: 2020; Göker – Göker: 2014; İnceoğlu – Akçalı: 2018; Özdemir: 2010; Sussman – Tyson: 2000; Şahin – Birincioğlu: 2020; Uçar: 2015; Varlı Gürer – Gürer: 2020; Wood: 1994). Literatürde medya geleneksel ve yeni medya olarak iki kısma ayrılmaktadır (Uğur 2002: 94-95). Kitap, dergi, gazete, radyo ve televizyon geleneksel medyayı; internetle birlikte yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri de yeni medyayı oluşturmaktadır. Bu çalışmada alan yazını taranarak toplumsal cinsiyet yansımalarının geleneksel ve yeni medyada farklılaşıp farklılaşmadığının araştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmada ilgili literatür taranarak “geleneksel medya ve toplumsal cinsiyet” ile “yeni medya ve toplumsal cinsiyet” ana başlıkları altında, farklı medya araçlarında toplumsal cinsiyetin görünürlüğü incelenmiştir.

2. GELENEKSEL MEDYA VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Bu başlık altında geleneksel medya araçları olarak kabul edilen televizyon (diziler, reklâmlar ve haberler), gazete, dergi ve sinema içerikleri ile ilgili literatür incelenmiştir.

2.1. Televizyon

Diğer medya araçlarına göre daha çok kullanılan televizyon, genel olarak boş zaman değerlendirmek, eğlenmek ve bilgilenmek için kullanılan bir araç olarak kabul edilmektedir (Akıner-Eren, 2013: 2). Televizyon, bireylerde inandırma ve kabul ettirme potansiyelinin yüksekliği ve her an hayatımızda olması, yaşamı en iyi yansıtan medya aracı olması ile dikkat çekmektedir (İmançer, 2006:54). Medya araçları içerisinde televizyonun yaşamı etkileyen ve toplumdaki kalıplaşmış yargıları yeni baştan yaratan ve gelişmelerine fırsat veren bir unsur olduğu genelde kabul edilen bir görüştür. Her yaştan ve her ekonomik düzeyden bireyin takip ettiği, kullanımı genel olarak herkese açık olan ve geniş bir kitleye hitap eden televizyonun bireye yönelik etikleri birçok çalışmanın konusunu oluşturmuştur (Karaoğlu- Başfıncı, 2018; Zavalısız- Soydaş, 2019; Vatandaş, 2021).

Televizyon sayesinde birey kendi yaşamını ve diğer bireylerin dünyasını görmektedir. Bu sayede birey, televizyon ile birlikte toplumdaki cinsiyet rollerini, toplumsal değerleri ve kalıplaşmış ön yargıları, cinsiyetler arası eşit olmayan tutumları öğrenmekte ve buna yönelik bakış açısı geliştirmektedir (İnceoğlu - Akçalı, 2018: 15; Wood, 1994: 33). Televizyon içeriklerinde kadınlar genel olarak anne, cefakar eş, sakin ve hoşgörülü olarak yansıtılmakta ve bu sayede geleneksel kadın portresinin benimsetilmesi kolaylaşmaktadır. Kadına yönelik bu görünümünün yanında üzerinde durulması gereken bir konuda kadının cinsel konularda öne çıkarılmaya çalışılmasıdır (Söğüt: 2019). Bununla birlikte televizyonda yer alan bilgilendirme ve tartışma programları içerisinde kadınlara çok az yer verilmekte, programı sunan kişi ve katılımcı olarak yer alan kişilerde de kadınların deneyim ve bilgilerinden faydalanılmadığı görülmektedir (Can – Koz: 2018).

2.1.1. Diziler

Günümüzde bireylerin ilgisini çeken ve en fazla talep edilen içerikler dizilerdir (Özdemir, 2018: 92). Toplumdaki tanımlanmış değer ve yargıları süzgeçten geçirilmeden yansıtan diziler, toplumda var olan cinsiyet rollerinin süreklilik kazanmasında ön plana çıkmaktadır. Cinsiyetler arası ayrımın görüldüğü dizilerde, kadınlar çalışma yaşamları olsun ya da olmasın genel olarak ev içerisinde ve geleneksel rolleri ile sunulmaktadır (Kutlu, 2010: 73). Özellikle yerli diziler ülkemizde en çok rağbet gören içeriklerdendir. Dizilerle çeşitli yaşam hikayeleri farklı alanlarda izleyiciye ulaştırılmaktadır. Bu dizilerdeki yer alan kadınlar ise genelde aile ile özdeşleştirilmektedir (İnceoğlu - Akçalı, 2018: 22).

Ülkemizde yayınlanan dizilere bakıldığında; başroldeki kadınların genel olarak anne rolünde, ailesini ve çocuklarını koruyan ve onlar için savaşıyor, eşine sadık, çoğunlukla eğitilmiş olmayan bireyler olduğu görülmektedir. Özellikle dizilerde yer alan kadınlarda güzellik algusu dikkat çekmekte ve birçok özelliğin üstünde yer almaktadır. Böylece kadınların diziler içinde yer alma olasılığı yeteneğinden çok güzelliğine bağlı olmaktadır. (Varlı Gürer - Gürer, 2020: 648). Dizilerdeki erkek tiplerine bakıldığında ise; daha çok güçlü, başarılı ve yönetici olarak yer almaktadır. Ekonomik durumu zayıf olan erkekler pasif kişiler olarak yansıtılmaktadır (Bilişli - İşler, 2019: 48). Bu durum kalıplaşmış toplumsal cinsiyet kodlarının kadınlar kadar erkekleri de olumsuz etkilediğini göstermektedir.

2.1.2. Reklâmlar

Medya içinde dikkat çeken bir içerik de reklâmlardır. Reklâm, ürünün ya da sunulacak olan hizmetin bireylerin tüketimine sunulmasına aracılık eden içeriklerden oluşmaktadır (Yalman-Güdekli, 2018: 29). Toplumsal yapıdaki gelişim ve değişimlerle bağlantılı olan ve toplumun etkisinde kalarak yine toplumu etkileyen reklâmlar toplumdaki cinsiyet rollerinde ve davranışlarında yaşanan gelişmelerle paralel ilerlemektedir (Ügümü Aktaş, 2018: 88).

Reklâmlarda genel olarak toplumdaki cinsiyet ayrımını vurgulayan, cinsiyetlere yönelik davranış kalıplarını pekiştiren ve bu kalıplar çerçevesinde yaşamın sürdürülmesini isteyen konular işlenmektedir. İşlenen konular ele alındığında; kadınların “kötü kadın, iyi kadın, bakımlı kadın, nesne olarak kadın, anne ya da iyi eş olan kadın” olarak kategorize edildiği, bu ayrım nedeniyle kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirildiği görülmektedir. Ayrıca kadınlar genel olarak ev işlerinden mutfak ve banyo gibi alanlarda temizlik yapma, yemek hazırlama, çocukla ilgilenme, eşe yardımcı olma gibi rollerde ve daha çok “tüketici” kimliğiyle yer almaktadır. Kadın alışverişini yapan harcayan kişidir, erkekler ise ekonomik kazancı sağlayan, (Aktaş, 2020: 188; Ersoy-Çak, 2011: 359, 360) ailenin geçim yükünü üstlenen kişi konumundadır.

Reklâmlar yaşamımızın neredeyse her alanında karşımıza çıkmakta, ürünlerin pazarlanmasını sağlamak için iyi bir avantaj oluşturmaktadır. Çünkü üreticilerin, reklâmlar sayesinde ürettikleri ürünleri toplum içerisinde tanıtmaya fırsat vermektedir. Bu süreçte ürünler de cinsiyetlendirilmektedir (Büstan, 2015:174). Yani reklâmlar sayesinde kadınlara ve erkeklere, nasıl olmaları ve nasıl davranmaları neyi tüketmeleri gerektiği gösterilmeye çalışılmakta ve böylece kadına ve erkeğe yapması gereken görevler reklâmlar sayesinde benimsetilmektedir (Karaca ve Papatya, 2011: 480). Reklâmlarda diğer araçlara göre kadın ve erkek görünümleri kısmen dengeli olarak yansıtılmakta ancak bu görünümlerin niteliklerinde dengeli bir durum olmadığı dikkat çekmektedir. Kadınlar genel olarak erkeklerin arka planında, destekleyen konumunda görülmektedir (İnceoğlu-Akçalı, 2018: 29).

Literatüre göre son zamanlarda toplumsal cinsiyet açısından reklâmlarda olumlu değişimler medyana gelmektedir. Kadın, toplumsal cinsiyet rollerinden ayrılarak ev ortamından iş yaşamına geçiş yapmakta, bu değişim erkeklerin rollerinde de yaşanmaktadır. Özellikle toplumsal farkındalığın artması ile erkekler güçlü, sert, yönetici rollerinden daha çok yumuşak, güler yüzlü ve hoşgörülü rollerde yer almaya başlamıştır. Erkekler toplumsal cinsiyet rollerini yansıtmakla birlikte artık daha bakımına özen gösteren, fiziksel görünümü ile dikkat çeken bireyler olarak görülmektedir. Böylece, sadece kadınlar değil erkekler de bedenleri ile reklâmlar içerisinde sunulmaktadır (Zengin, 2019: 165). Ayrıca ev işleri veya çocuk bakımında erkeklerin de aktör olarak yer aldığı reklâmlar gösterilmekte, ev içi rollerin dağılımında eşitlikçi bir yaklaşıma doğru gelişmelerin olduğu gözlenmektedir.

2.1.3. Haberler

Haber, genellikle okuma oranlarının düşük olduğu toplumlarda hayatı öğrenmek ve yorumlamak için önemli bir içerik olarak görülmektedir (İnceoğlu ve Akçalı, 2018: 24). Televizyondaki haber bültenleri içerisinde % 58’lik bir kesimde kadınlara yönelik temsiller olduğu görülmektedir. Bu bulgu ele alındığında dikkat çeken noktanın kadınların haberlerdeki ağırlıklarının olmasıdır. Aslında %58’lik temsil durumu içerisinde kadınların sadece %20’sinde ağırlıklı olarak ana konuda yer aldığı görülmektedir (Tanrıöver-Vitrinel - Sözeri, 2009: 40).

Genel olarak haber bültenlerinde kadının temsil edilişi incelendiğinde, dünyanın %52’lik bir kısmını oluşturan kadınların medyada çıkan haberlerden sadece %21’in de yer aldığı, genel olarak moda, sanat gibi konularla birlikte şiddet ve suçluluk gibi alanlarda ön plana çıkartıldığı görülmektedir. Siyasi ve ekonomiye yönelik politik konularda ise görünümüleri yok denilecek kadar azdır (İnceoğlu ve Akçalı, 2018: 25). Ayrıca diğer medya alanlarında olduğu gibi ataerkil bakış sebebiyle kadınların konu olduğu haberlerde kadınların problemlerine yönelik çözüm önerileri yer almadığı gibi kadının başarısını temel alan bir anlayışın da olmadığı görülmektedir (Uçak, 2020: 162).

Televizyonda genel olarak kadın ve erkek arasında yapılan ayırım, haber sunan bireyler arasında da dikkat çekmektedir. Haber spikeri seçiminde kadınlarda güzellik olgusu ön plana çıkarken, erkekler de ise mesleki deneyim dikkate alınmaktadır (Kutlu, 2010: 59-60)

2.2. Gazeteler

Toplumda var olan cinsiyet rollerine yönelik kabul gören anlayış yazılı medyada yer alan haberlerde ve görsellerde de yansımaktadır (Erol, 2013:196). Gazetelerde ilk sayfalarda kadın temsillerinin çok az olduğu görülmektedir. İlk sayfalarda genel olarak politik ve ekonomik konular gibi erkekler tarafından ilgi gösterilen konular ele alınmaktadır. Siyasi ve ekonomik konularda ise referans veya bilgisine başvurulacak kişi olarak erkekler seçilmekte, çocuk, ev işleri, bakım ve sağlık konularında ise kadınların bilgilerinden ve deneyimlerinden faydalanılmaktadır (Erdoğan-Civelek, 2012: 17). Kadınlara yönelik olarak genelde moda, sağlıklı yaşam, sanatsal bilgiler, çeşitli etkinliklere ilişkin konular gazetelerin ilerleyen sayfalarında ya da ek bölümünde verilmektedir.

Yazılı basında ele alınması gereken konulardan biri özellikle kadını konu alan haberlerdeki dilin kullanım biçimidir. Metinlerde edilgen cümlelere sıkça yer verilmekte ve kadın nesne haline dönüştürülmektedir. Ayrıca kadınların başarılarından bahsedilirken başlık olarak “ojeli ellerle” ya da “elinin hamuru ile” gibi söylemlerle birlikte verilmektedir. Ayrıca erkeklere özgü kabul edilen bir işte yer alıp başarılı olamadıklarında ise “kadın sürücü” diye veya kendi rollerinde olumsuz bir

durum ortaya çıktığında “cani anne” gibi kişinin cinsiyet rolünü belli eden başlıkların kullanıldığı görülmektedir (Bilişli - İşler, 2019: 57).

Yazılı basın içerisinde kadınlara ilişkin düzenlenen başlıklarda ve metinlerde eril dilin kullanıldığı dikkat çekmekte, kadın ya “mağdur” olarak ya da son sayfalarda fiziksel görünümü ile yer almaktadır (Utma, 2020: 1082). Bir diğer dikkat çekilen nokta; yazılı basında özellikle gazetede son zamanlarda giderek artan şiddet mağduru kadınlara yönelik haberlerin yansıtılma şeklidir. Genellikle erkeklerin kıskançlık nedeniyle ya da öfkesini kontrol edemediği için şiddet uyguladığı öne sürülerek şiddetin nedenleri bazen kapalı bazen görünür şekilde desteklenmektedir. Herhangi bir gerekçesi olmayan şiddet unsurunun yer aldığı bu haberlerde, cinsiyet rolleri temel alınarak şiddetin ortaya çıkışı kurbanı yüklenmekte, (Bilişli-İşler, 2019: 55-56) kurban konumundaki kadının şiddeti adeta “hakettiği” gibi bir algı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Örneğin 2018 de işlenen bir kadın cinayeti haberi “ *Eski eş, defalarca reddedildiği halde, yine Z...nin yanına gitti. Barışmak, Sevgililer Günü'nü onunla geçirmek istediğini söyledi. "Hayır" yanıtını alınca öfkeleni. 47 yaşındaki eşini göğsünden vurdu. Ardından, aynı silah ile intihar girişiminde bulundu*” (Güneş ve Yıldırım 2019) şeklinde verilmiştir.

2.3. Dergiler

Dergiler hedef aldığı kitle bakımından farklı bir medya aracıdır ve genellikle entelektüel kesime hitap etmektedir (Erdoğan, 2015: 6542). Yazılı basın içinde değerlendirilen dergiler; gazetelere göre haber verme amacından çok ürünlerin reklâmını yapmaya yönelik hazırlanmaktadır. Özellikle kadınlarda tüketimi artırma amacı taşıyan dergilerde genel olarak görünür ya da kapalı olarak reklâm yapılmaya çalışılmaktadır (Sevim, 2013: 52).

Dergilerde özellikle iş yaşamında yer alan kadınlara yer verilmeye çalışılsa da; kadınların geleneksel rolleri sürdürdüğü ve politik konuların dikkatlerini çekmediği düşüncesiyle daha çok kozmetik, bakım, ev eşyaları ve yemek yapımı gibi kadınlara atfedilen toplumsal roller yer almaktadır. Belirli aralıklarla çıkarılan dergilerin genelde kadınlara yönelik olduğu ve kadınlarda gelişimi desteklemek yerine tüketim amaçlı (Can-Koz: 2018) oldukları görülmektedir. Erkek dergilerinde son dönemlerde yaşanan değişim ve dönüşümün etkisiyle, özellikle bakım ve moda ile ilgili dergilerde erkekler de fiziksel görünümü ile temsil edilmektedir. Bu bağlamda sadece erkeğin fiziksel görünümünde değil, özellikle ideal erkek bedenlerinin ortaya çıkması ve cinselliğin ön plana çıkarılarak bedenlerin beğeniye sunulması ve izlenmesi de giderek artmaktadır (Onay, 2017:172-175). Dergilerde bu anlayış ile erkeklerin temsili yaygınlaşmakta ve erkek bedenleri de tıpkı kadın bedenlerinde olduğu gibi cinsel bir meta olarak sağlık ve cinsellik gibi konularda ön plana çıkmaktadır.

2.4. Sinema

Sinema toplumun değer, ahlak ve kültürel kodlarını yansıtması bakımından önemli bir kitle iletişim aracıdır. Sinema, geçmişten günümüze toplumda süregelen gerçek yaşamı yansıtmakta, tutum ve davranışların oluşmasında, devam ettirilmesinde ve değiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Çetin, 2017: 67; Göker-Göker, 2014: 228). Sinemada çoğunlukla erkekler süreci yöneten, kararları alan rollerinde yer alırken, kadınlar yönetilen ve yönlendirilen rollerde yansıtılmaktadır. Geleneksel değer ve yargılara bağlı olan bir yaşamın sunulduğu sinemada, toplumdaki kalıplaşmış roller doğrultusunda (Bilişli - İşler, 2019: 46-47) erkek ve kadın tiplerine yer verilmektedir. Ancak zaman zaman eleştirel bir bakış açısıyla toplumda yaşanan gelişimlere odaklanarak geleneksel toplumsal rolleri ve kalıplaşmış yargıları kabul etmeyen bir anlayış

sergilenmekte toplumsal cinsiyet rollerinde değişim yaratılmaya çalışılmaktadır (Göker - Göker, 2014: 229).

3. YENİ MEDYA VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Yeni medya içerisinde “internet, internetle erişimin sağlandığı sosyal medya gibi ağlar ile, dijital ve video oyunları incelenmiştir.

3.1. İnternet

İletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmelere bağlı olarak internet ağının gelişimi ve dünyayı ören bir ağa dönüşmesi günümüzde “bilgi toplumu”nu ortaya çıkarmıştır (Özdemir Batga - Uçar, 2019: 472). Teknoloji alanında yaşanan gelişmelerle birlikte medya araçlarının ulaştığı kitle giderek artmaktadır. İnternetin ortaya çıkışı ve teknolojik alanda yaşanan gelişmeler doğrudan doğruya medya araçlarının fiyatlarında düşmeler meydana gelmekte ve hedef kitlenin bu araçlara ulaşımı kolaylaşmaktadır. Akıllı telefonların yaygınlaşması ile internete her alandan ulaşılabilen ve bu sayede medya araçlarının etkinliği daha da artmaktadır (Özdemir, 2010: 102).

Teknoloji ile birlikte gelişen yeni iletişim ağları ve yeni medyayı, geleneksel medyadan farklı kılan en önemli özellik kişisel yönetime ve paylaşımına imkan vererek, geleneksel medyada edilgen konumdaki bireyi etkin konuma getirmesidir. Yani yeni medya ile birlikte birey hem iletiyi alan hem de iletiyi gönderen bir konumda yer almaktadır (Polat, 2018: 56). Bireylerde bilişsel olarak inşayı sağlayan geleneksel medya araçları (televizyon, radyo ve dergi vb.) ile birlikte artık yeni medya olarak tanımlayacağımız internetin de etkileri görülmektedir.

Günümüzde birey üzerindeki etkisi giderek artan internet, hem toplumu hem de kültürü etkilemekte ve toplumsal yapıda dönüşüme neden olmaktadır. Özellikle sosyal ağ bağlantıları sayesinde bireyler paylaşım yapabilmekte, kendilerine özel bir alan oluşturmakta ve diğer bireylerle iletişim kurabilmektedir. İnternet ile erişimin sağlandığı sosyal ağlar, insanların gerçek yaşamlarındaki duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemekte ve değişimine öncülük etmektedir. Bununla beraber, bu ağlar içerisinde etkin yer alan kişilerin, diğer kişilerin paylaşımlarını görmesi, bu paylaşımı yorumlaması ve diğer ağlarda paylaşımı mümkün olmaktadır. Böylece bireylerin tutumlarının ve davranışlarının değişimi kolay hale gelmektedir (Özdemir Batga-Uçar, 2019: 472-473).

Yeni medya içeriklerinde geleneksel medyada görülen eşitsizliklerin ortadan kaldırılması gibi özellikler bulunurken, paylaşımına açık bir alan olması ile birlikte de cinsiyete bağlı olarak istismar, taciz ve eşitsizliğin tekrar oluşturulduğu sanal bir ortamın oluşmasına da neden olmaktadır (McCracken vd., 2018: 64). Bu eşitsizliklerin özellikle gençler üzerinde toplumsal cinsiyet rollerini benimseme ve içselleştirmelerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

3.2. Sosyal Medya

Medya kavramının değişmesiyle birlikte gelişen sosyal medya da önemli bir iletişim unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni bilgiler öğrenme, farklı kişileri tanıma, bireysel tecrübelerin aktarımı ve her türlü eşyanın kolayca sipariş edilmesine kadar birçok fırsatı sunan sosyal ağlar sayesinde dünyanın her yerinden bireyle iletişime geçilmekte ve yeni gelişmeler için imkan yaratılmaktadır. Erkeklerle birlikte artık kadınlarında bu medyada üreten ve tüketen olarak var olduğu görülmektedir (Bilişli -İşler, 2019: 58).

Sosyal medya, toplumsal yapının dönüşümünde, farklı düşünce ve tutumların benimsetilmesinde ve uygulanmasında ya da kalıplaşmış değer yargıların sürdürülmesinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Sosyal medya, günlük yaşam olaylarından kişilerarası iletişime, bireyin kimliğinin oluşumundan kamudaki politikalara her alanda değişimi sağlamakta, yeni oluşumların ortaya çıkmasına ve süreklilik kazanmasına öncülük etmektedir. Toplumdaki kalıplaşmış cinsiyet rollerinin ve davranışlarının değiştirilmesinde sosyal medyanın etkisi oldukça büyüktür (Göker, 2015: 401). Elinde bulundurduğu bu etki sayesinde her geçen gün artan bir kitleye sahip olmakla birlikte geleneksel değer yargılarının terk edilmesini ve cinsiyetler arası yaşanan eşitsizliği önleme konusunda da son derece önemli bir noktada durmaktadır (Latif - Karkış, 2018: 121). Sussman ve Tyson (2000)'in yürüttükleri araştırmada, sosyal ağlarda erkeklere göre kadın kullanıcıların daha etkin yer aldığı ve bu platformlarda bireylerin sahip oldukları toplumsal cinsiyet tutumlarını ve davranışlarını sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca politik alanlarda kadın kullanıcılara göre erkek kullanıcıların altı kat daha çok içerik yerleştirdikleri bulgusu edinilmiştir (Özdemir Batga-Uçar, 2019: 474-475).

3.3. Dijital oyunlar

Yeni medya ile birlikte ortaya çıkan dijital oyunlar, toplumda her yaştan bireyin ilgisini çekerek, genelde hoş zaman geçirmek ve dinlenmek amacıyla kullanılmaktadır (Alper- Aytan-Ünlü, 2015: 100). Dündar (2014) çalışmasında, dijital oyunların eğlenmek ve iyi zaman geçirmek için kullanıldığını ancak çokta masum olmadıklarını belirterek toplumsal cinsiyet rollerinin ve davranışlarının ön plana çıkarıldığı platformlar olduğunu bildirmektedir.

Dijital oyunlarda da diğer medya araçlarında olduğu gibi kadınlar nesne konumuna getirilmekte ve kadınlara erkeklere göre daha düşük roller verilmektedir. Genelde dizilerde ya da filmlerde karşımıza çıkan yaşamsal kurgular video oyunlar içerisinde de yer almakta cinsiyetçi iletişim ve görseller de bu platformlar içerisinde sunulmaktadır (Dündar, 2014: 17-18).

Dijital oyunların içerikleri genel olarak erkek kullanıcılar temel alınarak tasarlanmaktadır. Üreticilerin de erkek olduğu bu oyunlarda erkekler “simüle edilmiş dünyayı tehlikelerden kurtarmanın kontrol etmenin yollarını arayan “kahraman” karakter, kadınlar ise kurtarılmayı bekleyen mağdur rolündeki ikincil ve pasif karakter konumundadırlar” (Bayraktutan Sütcü: 2010). Genelde kadınlar erkek oyuncuların oyunda ilerlemesini kolaylaştırıcı konumda güçsüz olarak yansıtılmaktadır (Erdoğan -Civelek, 2012: 23). Ayrıca doğrudan ya da dolaylı olarak kadın bedeninin cinsel bir obje ve pornografik olarak içeriklerde çok sık yer almaktadır (Kan, 2012:58). Hatta bazı oyunlar tamamen kadına yönelik şiddet, taciz ve istismar üzerine kurgulanmıştır. Bu yönüyle yeni medya araçları içerisinde en fazla ayrımcılık ve eşitsizliğin görüldüğü alan dijital oyun platformları olarak görülebilir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada literatür taranarak toplumsal cinsiyetin medyadaki izdüşümü geleneksel medya ve yeni medya başlıkları altında incelenmiştir. Medya toplumsal cinsiyet rollerinin nesillere aktarılması ve yeniden üretilmesinde, bireylere benimsetilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Alan yazın taraması ile elde ettiğimiz bulgulara göre her iki medya alanında kadın ve erkek geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak yansıtılmaktadır. Kadınlar anne, eş, ev işlerinden sorumlu, hoşgörülü, kırılgan bireyler olarak temsil edilirken, erkekler daha çok sert, güçlü, evin ekonomik geçimini sağlayan, hem özel hem de kamusal alanda yönetici pozisyonlarda temsil edilmektedir.

Geleneksel medya içerisinde televizyon özellikle hedef aldığı kitlenin büyük olması ve kolay ulaşılabilirliği ile en büyük etkiye sahiptir. Dizlerden gündüz kuşağı programlarına haber bültenlerine kadar her türlü içerik kadın ve erkek karakterlerde geleneksel cinsiyet rolleri üzerinden verilmektedir. Bu alanda olumlu değişimin gözlemlendiği alan reklâmlardır. Diğer geleneksel medya araçlarına göre reklâmlarda ev içi rollerin dağılımında kadının güçlendirilmesine katkı sağlayacak içerikler de üretilmektedir.

Günümüzde teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan yeni medya ve internet, sosyal medya ve dijital oyunlar gibi yeni platformların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kadınların sosyal medyada diğer medya araçlarına göre daha aktif yer aldığı ve kadın erkek eşitliğinin daha çok sağlandığı görülmektedir. Ancak bu gelişimi dijital oyunlarda benzer şekilde devam etmemektedir. Dijital oyunlar genel olarak erkek kullanıcılara yönelik hazırlanmakta ve oyunların içeriği de erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerine göre tasarlanmaktadır. Kadın karakterlere ise çok nadir olarak yer verildiği görülmektedir. Ayrıca bazı oyunlar kadına yönelik şiddet taciz ve istismar üzerine kurgulanmakta bu da katılımcı kitlenin bu konularda duyarsızlaşmalarına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, geleneksel medya araçlarında toplumsal cinsiyet kalıplarını kabul etmeyen içeriklere yer verilse de sürecin yavaş ilerlediği görülmektedir. Yeni medyada ise bu dönüşüm süreci daha hızlı ilerlemekte ve yeni medya içerisinde kadınlar daha aktif bir konumda yer almaktadır. Bu bağlamda özellikle teknolojik donanım ve yaratıcılık gerektiren dijital platformlarda kadınlara pozitif ayrımcılık sağlanarak bu alanda güçlenmelerine yardımcı olunabilir. Kadın ve erkek arasında adalet ve hakkaniyet temelli bir rol paylaşımının toplumun tüm katmanlarında yerleşmesi ve kadının her türlü istismarının önlenmesi için, medyadaki toplumsal cinsiyet algılarına ilişkin kalıplaşmış yargıları eleştirel bir değerlendirmeye dönüştürmeye yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- Akner, N. ve Eren, Ş. (2013). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Evlilik Programları. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2-20.
- Aktaş, N. (2020). Toplumda Değişen Kadın Rollerinin Reklâmlara Yansıması: Küçük Ev Aletleri Markalarına Yönelik Bir Analiz. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, (15), 183-201.
- Alper, K., Aytan, N. ve Ünlü, S. (2015). Görsel Medya Çağında Çocukların Video Oyun Bağımlılıkları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 98-106.
- Bayraktutan Sütçü G. (2010). Dijital Oyunlarda Cinsiyetçilik. *Yeni Medyada Nefret Söylemi İçinde*. Ankara: Kalkedon Yayınevi.
- Bilişli, Y. ve İşler, L. (2019). Medyada Kadın Temsilleri. H. Çiftçi (Ed.), *Yeni Medya Halkla İlişkiler ve İletişim içinde* (ss. 37-64). Ankara: İksad Yayınevi.
- Büstan, Ö. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Televizyon Reklâmlarında Geleneksel Kadın Tiplemesi: Deterjan Reklâmlarında Kadının Temsili. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 167-184.

Can, S. ve Koz, K. A. (2018). *Medya ve Kadın*,. B. Ayhan (Ed), İletişim Sosyolojisi İçinde (ss.359-382) Konya: Literatürk Academia.

Çetin, A. (2017). *Türk Sinemasında Yoksulluk Temsilleri, 1960-1975 Dönemi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Dündar, G. (2014). *Dijital Oyunlarda Toplumsal Cinsiyet İnşası: Warrior Of Nemesis Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Erdoğan, İ. (2015). Erkek Dergilerini Anlamak: GQ Türkiye Örneğinde Bir Anlama Çözümlemesi. *Journal of Yaşar University*. 10(38), 6478-6554.

Erdoğan, M. ve Civelek, S. (2012). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Medyanın Rolü Konulu Komisyon Raporu*. Ankara: TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayını.

Erol, D. (2013). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye Yazılı Basınında Şiddet Haberleri Ve Haber Fotoğrafları. *Selçuk İletişim*, 8 (1), 192-211.

Ersoy-Çak, Ş. (2011). Toplumsal Cinsiyet Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklâm Filmleri Ve Popüler Müzik Videoları. *Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 357-363.

Göker, N. ve Göker, G. (2014). Sinemada Alternatif Kadın Temsilleri: Stepford kadınları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 221-238.

Göker, G. (2015). İletişimin Mcdonaldlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(2), 389-410.

Güler, N. (2014). İletişim, Toplumsal Cinsiyet Ve İdeoloji. *Journal of Yaşar University*, 9(34), 6023-6043. Doi: 10.19168/jyu.11835.

Güneş, G. ve Yıldırım, B. (2019). Cinsiyet Temelli Bir Savaş: Kadın Cinayetlerinin Medyada Temsili Üzerine Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 936-964

Hoşaf, N. Ve Arslan, E. (2019). Kadın milletvekili adaylarının basında temsili (7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri). *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (31), 444-470. Doi: <https://doi.org/10.31123/akil.533894>

İnceoğlu, İ. ve Akçalı, E. (2018). *Televizyon Dizilerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Araştırması*. İstanbul: TÜSİAD.

İmançer, D. (2006). *Medya ve Kadın*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.

Kan, D. (2012). Yeni Medya Aracı Bilgisayar Oyunlarında Toplumsal Cinsiyetin İnşası. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 2(4), 52-60.

Karaca, Y. ve Papatya, N. (2011). Reklâmlardaki Kadın İmgesi: Ulusal Televizyon Reklâmlarına İlişkin Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 479-500.

Karaoğlu, S., Başfıncı Ç. (2018). Okul Öncesi Çocuklarda Reklâmın Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkileri, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 4 (2), 77-96. <https://doi.org/10.20979/ueyd.430849>

Kutlu, A. (2010). *Televizyon Dizilerinde Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadının Sunumu: Kanal D'de Yayınlanan Yaprak Dökümü Dizisinde Kadın Karakterler Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Latif, Ö. ve Karkış, Ö. (2018). Sosyal Medya Reklâmları Üzerinden Kadının Toplumdaki Konumlandırılmasına İlişkin Bir İçerik Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 114-134.

Lemish, D. (2008). Gender: Representation in the media. In W. Donsbach (Ed.), *International encyclopedia of communication* (Vol. 5, pp. 1945–1951). Malden, MA: Blackwell.

McCracken, K., FitzSimons, A., Priest, S., Girstmair, S., Murphy, B. (2018). Gender equality in the media sector. <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses> adresinden erişildi.

Onay, A. (2017). Türkiye’de Değişen Erkekler Ve Dergi Reklâmlarındaki Erkek İmajı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 53, 165-188.

Özdemir, H. (2018). Türkiye’de Yerli Televizyon Dizilerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Kadının Sunumu: Aşk-ı Roman örneği. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 3(1), 90-107.

Özdemir, L., Batga, B. ve Uçar, B. (2019). Sosyal Ağ Kullanımının Öğrencilerin Algılanan Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerine Etkisi. *İnönü University International Journal of Social Sciences*, 8(2), 471-486.

Özdemir, M. (2010). Türkiye’deki Reklâmlarda Toplumsal Cinsiyet Ve Sunumu. *Millî Folklor*, 22(88), 101-111.

Polat, H. (2018). Geleneksel Medyada Temsil Sorunu: Alternatif Bir Mecra Olarak Yeni Medya. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 38(38), 45-60.

Sevim, F. (2013). *Medya Okuryazarlığı, Toplumsal Cinsiyet Ve Kadının Medyada Temsili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Söğüt, F. (2019). Yeni Medya Ve Temsil: İnternet Gazeteciliğinde Toplumsal Cinsiyet Kimliklerinin Sunumu. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Haziran (31), 212-231.

Sussman, N. M. ve Tyson, D. H. (2000). Sex And Power: Gender Differences İn Computermediated Interactions. *Computers in Human Behavior*, 16, 381–394

Şahin, Z. ve Birincioğlu, Y. (2020). Toplumsal Cinsiyet Ve Medya: Şule Çet'in Şüpheli Ölümü Üzerine Haberlerin Eleştirel Söylem Analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 189-216.

Tanrıöver, D., Vitrinel, A. ve Sözeri, A. (2009). Gözlemlerden Eylemlere: Türkiye'de Cinsiyetçi Olmayan Bir Medyaya Doğru. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (10), 33-51.

Uçak, O. (2020). Medyada Kadın Haberleri Üzerinden Kadının Temsili. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 157-175.

Uçar, F. (2015). Facebook'ta Benlik Sunumu Ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini. *Selçuk İletişim*, 9(1), 312-338.

Uğur, A. (2002). *Kültür kıtası atlası: Kültür, iletişim, demokrasi* (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Utma, S. (2020). Türk Kültüründe Kadın Olmak Ve Medyada Kadının Temsili. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 1076-1083.

Ügümü Aktaş, P. (2018). Toplumsal Cinsiyete Dair Değişimlerin Reklâmlara Yansıması: Kadınlara Yönelik Reklâmlara Gösterge Bilimsel Bir Bakış. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 87-101.

Varlı Gürer, S. Z. ve Gürer, M. (2020). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türkiye'deki Televizyon Dizilerinde Sunulan Kadın Stereotipi. *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), 631-650.

Vatandaş, S. (2021). Şiddetin Televizyon Üzerinden Deneyimlenmesi. *Humanitas*, 9(17): 393- 417. <https://doi.org/10.20304/humanitas.854202>

Wood, J.T. (1994). *Gendered media: The influence of media on views of gender*. In J. T. Wood (Ed.), *Gendered lives: Communication, gender, and culture* (pp. 231-244). Belmont, CA: Wadsworth.

Yalman, A. ve Güdekli, İ. A. (2018). Türkiye'nin Uluslararası Marka Reklâm Stratejilerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin İşlenişi: Vestel Reklâm Örneği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, (6), 19-30.

Yeşil, F. & Yıldırım, A. (2019). Toplumsal Cinsiyet Ve Medyadaki Söylemi: Evlilik Programları. *Selçuk İletişim*, 12(1), 232-254. Doi: <https://doi.org/10.18094/josc.412189>

Zavalsız, Y.S., Soydaş Dağcı Y. (2019) . Televizyon Dizilerinin Toplum Üzerindeki Etkisi (Karabük Örneği). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 185-201. <https://doi.org/10.30627/cuilah.549553>

Zengin, E. (2019). Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Reklâmlarda Erkek İmgesinin Değerlendirilmesi: Men's Health Dergisindeki Reklâmların Analizi. *Global Media Journal*. 9(18), 157-182.

100 EKSI YAŞ FENOMENİNİN GERÇEKLİĞİ: TÜRKİYE İNCELEMESİ

Dr. Sezen GÜNGÖR¹

Özet

Finansal piyasalarda yatırımcılar için en önemli konulardan biri kabul edilebilir risk düzeyidir. Literatürde portföy oluşturma ve risk düzeyi tespitine yönelik çok sayıda teori geliştirilmiş olsa da bireysel farklılıklar başta olmak üzere pek çok nedenle bireylerin riske tahammül düzeyleri tek bir kuramla tespit edilebilecek kadar kolay bir iş değildir. Hayat döngüsünü temel alan teorilerden en bilindik olanı ise 100 tam sayısından yatırımcının yaşının çıkartılması sonucu elde edilen rakamın, portföyde tutulabilecek riskli varlık sayısını göstereceği yönündeki teoridir. Bu çalışma sonucunda her ne kadar yaşın cari portföy değeri açısından farklılaşmaya yol açtığı tespit edilse de 100 eksi yatırımcı yaşı teorisinin geçerliliği sorgulanmış ve bu teoriyi destekleyici kanıtlara rastlanmamıştır.

Anahtar kelimeler: Davranışsal Finans, Yatırımcı Davranışı, 100 Eksi Yaş Fenomeni

THE REALITY OF THE 100 MINUS AGE PHENOMENON: A TURKEY REVIEW

Abstract

One of the most important issues for investors in financial markets is the acceptable risk level. Although many theories have been developed in the literature for portfolio creation and risk level determination, it is not an easy task to determine the risk tolerance levels of individuals with a single theory for many reasons, especially individual differences. The most well-known of the theories based on the life cycle is the theory that the number obtained by subtracting the age of the investor from the whole number of 100 will show the number of risky assets that can be kept in the portfolio. As a result of this study, although it has been determined that age causes differentiation in terms of current portfolio value, the validity of the theory of 100 minus investor age has been questioned and no evidence supporting this theory has been found.

Keywords: Behavioral Finance, Investor Behavior, 100 Minus Age Phenomena

1. Giriş

Risk, finansal yatırım kararlarında ciddiyetle ele alınması gereken bir unsurdur. Bireysel finansal yatırımlarda daha fazla önem kazanan risk düzeyi, çeşitli yollarla hesaplanmaya

¹ dr.sezengungor@gmail.com, 0000-0001-8388-6350

çalışılmaktadır. Bu yollardan biri de 100 tam sayısından yaşınızı çıkartarak, portföyde bulundurulabilecek riskli varlık yüzdesini hesaplamaktır. Ancak bu fenomen literatürde çok defa ele alınsa da sağlam kanıtlara rastlanmamaktadır. Bu fenomenle ilgili en büyük sorunlardan biri, yalnızca yaşın bir kişinin varlık dağılımına karar verdiğini varsaymasıdır. Zira yatırımcının risk iştahı, hedefin zaman çizelgeleri ve getiri gereksinimleri gibi faktörler de varlık dağılımına karar veren ana faktörlerdir.

Bu çalışma Mayıs 2022 tarihinde Türkiye'deki finansal yatırımcıların anlık bir fotoğrafını çekerek söz konusu fenomenin gerçekliğini sorgulamaktadır.

2. 100-Yaş Fenomeni

Finansal piyasalarda yapılan yatırımların hangi oranlarda risk içereceğine dair yapılan çalışmalar genel olarak bireysel farklılıklar üzerine yoğunlaşmıştır. Genel olarak beş farklı tahsis yönteminden söz edilmektedir (Minderhoud, Molenaar ve Ponds, 2011):

1. Anglo-Sakson: Anglo-Sakson ülkelerinde yaygın olarak kullanılan yöntemle göre yatırımcılar %80 oranında riskli varlık buldurmalıdır (Ashcroft, 2009).
2. Kıta Avrupası: Kıta Avrupası'nda yaygın olarak kullanılan yöntemle göre yatırımcılar %20 oranında riskli varlık buldurmalıdır (Kaiser, 2017).
3. Yaşam döngüsü: Geleneksel yaşam döngüsü teorisine göre portföy içindeki riskli varlık oranı 100 eksi yaş temel kuralına dayanmaktadır (Malkiel, 1990).
4. Karşıt: Shiller (2005) ve Basu ve Drew (2009) gibi araştırmalar, standart yaşam döngüsü stratejilerinin optimalliğine karşı çıkmışlardır.
5. Kambur şekilli döngü: Finansal yatırım kariyerinin erken dönemlerinde yatırımcıların riskli varlık buldurmamaları yönünde görüş bildiren araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur (Cocco vd., 2005; Benzoni vd., 2007).

Finansal yatırımlar ve yaşam döngüsü konusunda oldukça fazla sayıda çalışma bulunmaktadır. Butler ve Domian (1991) simüle edilmiş verileri kullanmışlar ve öz sermaye yatırımlarının yaşam döngüsü stratejilerinden daha yüksek sonuçlar sağladığını göstermişlerdir. Kim ve Wang (1996) bir dizi finansal araç arasında ayırım yapmak için stokastik baskınlık ölçümünü kullanmışlar ve optimal stratejinin agresif bir şekilde hisse senetlerine yatırım yapılması olduğu sonucuna varmışlardır. Malkiel (1996), yatırımcının yaşını, yaşam döngüsü boyunca portföy seçimine yeniden bağlayan basit bir kural önermektedir. Genel olarak, bir bireyin özsermaye riski 100 eksi yaşına eşit olmalıdır. Örneğin 35 yaşında bir kişi, "riskli" hisse senedi portföyünün %65'ine ve "güvenli" sabit getirili portföyün %35'ine sahip olmalıdır. Hickman ve ark. (2001), 100-yaş kuralının performansını temel öz sermaye fonlarıyla karşılaştırmışlardır. Sonuçlara bakıldığında bu basit kural, vakaların yalnızca %15'inde hisse senedi endeksinden daha iyi performans göstermiştir. Aynı şekilde, Poterba ve ark. (2006), yaşam döngüsü ve sabit karma yatırım araçlarının sonu dağılımını analiz etmişlerdir, ancak her iki dağılım arasında önemli farklılıklar

gözlemlenememiştir. Bagliano, Fugazza ve Nicodano (2009) yaptıkları çalışmada genç yatırımcıların 40 yaşına kadar tüm portföylerini hisse senetlerine yatırdıklarını, Orta yaşlı yatırımcılar (40 ile 65 yaş arası) portföylerinin kompozisyonunu kademeli olarak hisse senetlerinden tahvillere kaydardıklarını, sadece çok genç yatırımcılar portföylerinin küçük bir kısmını risksiz varlıkta tuttuklarını tespit etmiştir. Bu sonuçların ışığında, yaşam döngüsü stratejilerinin uzun vadeli yatırımcılar için varsayılan seçenek olarak uygun olmadığı sonucuna varılabilir. Diğer yandan Hibert ve Mowbray (2002), yaşam döngüsü yatırım stratejilerinin, çıktı standart sapmasında bir azalmaya yol açtığını göstermektedir. Ayrıca Bodie ve Trussard (2007), ihtiyatlı yatırımcı ile eşleşen “güvenli bir hedef tarih fonunun” uygulanmasını tavsiye etmektedir.

Yatırımcının yaşı, yatırımlarında ne kadar risk almak istediğini belirleyebilir. Genel kural, yatırımcı ne kadar gençse, o kadar fazla riske tahammül edebileceği yönündedir. Bu anlayış yaşlandıkça, portföydeki risk miktarını azaltmak gerektiği anlamına gelir. 100 eksi yaş kuralı bu açıdan popüler bir tavsiyedir ve tahvil getirilerinin çok daha yüksek olduğu bir dönemde popülerlik kazanmıştır. Ancak tahvil piyasasının geçmişte sağladığı getirilere bugün rastlamak pek mümkün olmuyor. 100 eksi yaş kuralı, yatırımcıları net değerlerinin bir kısmını tahvillere yatırmaya teşvik eden yaygın bir tavsiyedir. Kural şöyle işler; 100 tam sayısından yaşınızı çıkardığınızda elde ettiğiniz sayı portföyünüzün hisse senetlerinde olması gereken yüzdesini verir. Kurala göre kalan yüzdelik dilim ise tahvillere yatırılmalıdır. Bu tavsiyeye uyarak, 70 yaşındaki bir kişinin parasının sadece %30'u hisse senedine yatırılması, kalanın ise tahvillerde bulunması gerektiği söylenebilir. Finansal piyasalarda sadece hisse senedi ve tahvil araçları olmadığından bu kuralın dar bir çerçeve sunduğu ortadadır. Yine de 100 eksi yaş kuralı, yatırımcıları portföylerini hem hisse senetleri hem de tahviller arasında harmanlamaya teşvik eden genel bir kılavuzdur. Buradaki fikir, hisse senetlerinin daha fazla getiri sağlayacağı, ancak aynı zamanda daha fazla riske sahip olacağıdır. Tahvillerin sözde risk maruziyetini azalttığı ve tutarlı bir getiri sağladığı düşünülebilir. Bu kural, finansal planlamanın tüm yatırımcılar için aynı olduğunu varsayar. Yatırımcının seçimleri hedeflerine, mevcut varlıklarına, gelecekteki gelir potansiyeline ve diğer faktörlere dayanmalıdır.

Genel olarak, riskli hisse senetlerinden 100 eksi yatırımcının yaşına eşit bir portföy payına sahip olmak şeklindeki popüler finansal tavsiye, yaşam boyunca tahvillere doğru kademeli bir geçiş anlamına gelir (Chetouane, 2010). Ancak bu kural o kadar basittir ki, kuralın istisnaları oldukça fazladır. Yaş ve hisse senedi sahipliği oranları arasındaki bire bir doğrusal ilişki, çoğu insanın riski nasıl değerlendirdiğini yansıtmaz. 40'lı ve 50'li yaşlarında olan ve emekliliklerine 20 yıl olan insanlar, portföylerinde hisse senetlerine daha fazla ağırlık vermeyi seçebilirler. Aynı şekilde, erken emekli olan insanlar daha az hisse senedi satın almak isteyebilirler. Ayrıca yatırımcılar insan ömrünün uzaması ve kişinin risk iştahı da dikkate alınarak 100 eksi yaş fenomenini, 110 eksi ya, 120 eksi yaş şeklinde de ele alabilirler.

3. Türkiye’de 100 Eksi Yaş Kısa Yolu Var Mı?

Çalışmaya Mayıs 2022 döneminde “Merkezi Kayıt Kuruluşu Veri Analiz Platformu”ndan elde edilen veriler dahil edilmiştir. Verilerde toplam yatırımcı sayısı 5.623.418 olarak görülmektedir. Yatırımcılara ait uyruk kırılımı yerli ve yabancı şeklinde yapılmıştır. Yabancı yatırımcıların

milliyetine ait bir ayırım bulunmamaktadır. Kıymet sınıfları devlet iç borçlanma senetleri, fonlar, pay senetleri, özel sektör borçlanma araçları, diğer menkul kıymetler ve yapılandırılmış ürünler şeklindedir.

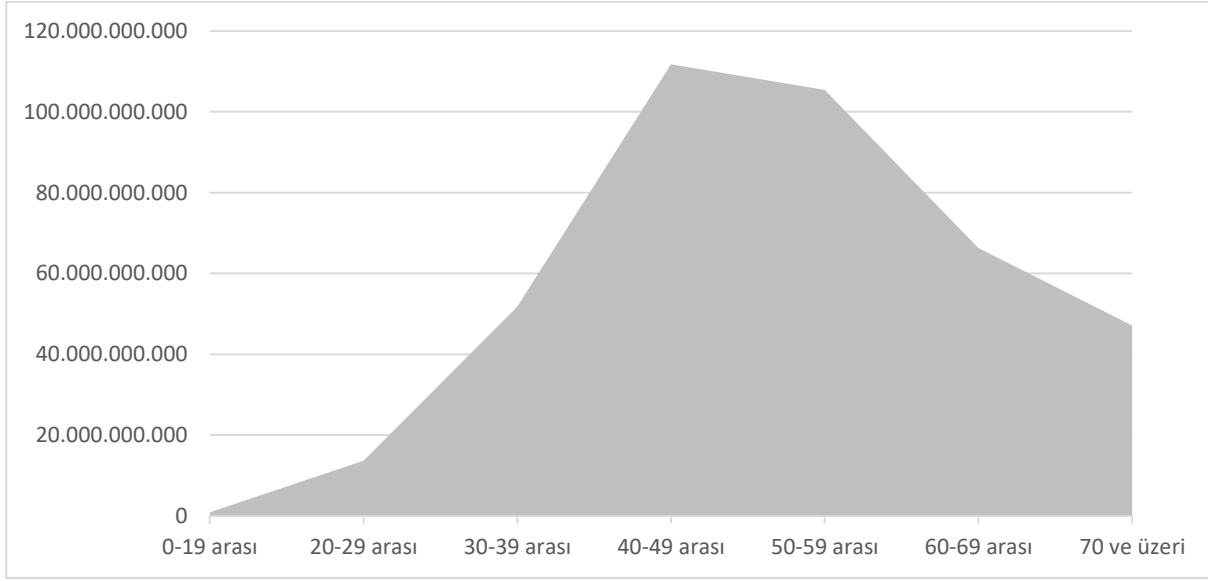
Fon kırılımı Fon ve Borsa Yatırım Fonu kıymet sınıflarını içermektedir. Devlet İç Borçlanma Araçları: Altına Dayalı Kira Sertifikası, Dövizli Hazine İç Borçlanma Senedi, Hazine Kira Sertifikası, Hazine Bonusu, Devlet Tahvili, Altına Dayalı Tahvil, Dövizli Hazine Kira Sertifikası; Özel Sektör Borçlanma Araçları: Paya Dönüştürülebilir Tahvil, Finansman Bonusu, Yapılandırılmış Borçlanma Araçları, Özel Sektör Finansman Bonusu, Özel Sektör Tahvili, Sermaye Benzeri Borçlanma Araçları; Yapılandırılmış Ürünler: Turba Satım Varantı, Turbo Alım Varantı, İskontolu Sertifika, Alım Hakkı Veren YK Varantı, Satım Hakkı Veren YK Varantı, Turbo Uzun Sertifika (alım), Turbo Kısa Sertifika (satım); Diğer Menkul Kıymetler: Sahipliğe Dayalı Kira Sertifikası, Yönetim Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikası, Varlık Teminatlı Menkul Kıymet, Ortaklığa Dayalı Kira Sertifikası, Diğer Kira Sertifikaları, İpotek Teminatlı Menkul Kıymet, Alım Satıma Dayalı Kira Sertifikası, Gayrimenkul Sertifikaları, Varlığa Dayalı Menkul Kıymetten oluşmaktadır (<https://www.vap.org.tr/yas-gruplari-bazinda-yatirimci-sayilari>). Tüm yatırım portföylerinin cari değeri 684.869.020.342 TL'dir.

Tablo 1. Uyruk kırılımıyla birlikte 100-yaş kuralının geçerliliği

Yaş	Uyruk	Kıymet sınıfı	Tutar	Yüzde	100-yaş kuralına göre beklenen
0-19 yaş	Yerli	Toplam	2.003.425.731	45,11%	1 ile %80 arasında hisse senedi bulunmalı
		Pay senedi	903.790.894		
	Yabancı	Toplam	30.680.289	1,93%	
		Pay senedi	593.520		
	Toplam	Toplam	2.034.106.019	44,46%	
		Pay senedi	904.384.414		
20-29 yaş	Yerli	Toplam	19.711.771.926	68,82%	%80 ile %70 arasında hisse senedi bulunmalı
		Pay senedi	13.566.295.639		
	Yabancı	Toplam	216.972.554	45,79%	
		Pay senedi	99.341.609		
	Toplam	Toplam	19.928.744.480	68,57%	
		Pay senedi	13.665.637.247		
30-39 yaş	Yerli	Toplam	74.231.262.201	69,41%	%70 ile %60 arasında hisse senedi bulunmalı
		Pay senedi	51.521.203.048		
	Yabancı	Toplam	538.206.408	46,81%	
		Pay senedi	251.912.222		

	Toplam	Toplam	74.769.468.610	69,24%	
	Toplam	Pay senedi	51.773.115.271		
40-49 yaş	Yerli	Toplam	167.967.794.619	66,31%	%60 ile %50 arasında hisse senedi bulunmalı
		Pay senedi	111.383.016.775		
	Yabancı	Toplam	1.280.764.680	28,56%	
		Pay senedi	365.804.871		
	Toplam	Toplam	169.248.559.298	66,03%	
		Pay senedi	111.748.821.646		
50-59 yaş	Yerli	Toplam	181.149.460.783	57,92%	%50 ile %40 arasında hisse senedi bulunmalı
		Pay senedi	104.925.566.854		
	Yabancı	Toplam	1.581.333.258	31,08%	
		Pay senedi	491.504.734		
	Toplam	Toplam	182.730.794.040	57,69%	
		Pay senedi	105.417.071.588		
60-69 yaş	Yerli	Toplam	126.106.061.848	50,45%	%40 ile %30 arasında hisse senedi bulunmalı
		Pay senedi	63.626.765.390		
	Yabancı	Toplam	3.880.695.255	68,65%	
		Pay senedi	2.664.092.054		
	Toplam	Toplam	129.986.757.103	51,00%	
		Pay senedi	66.290.857.445		
70 ve üstü	Yerli	Toplam	105.085.578.872	44,37%	%30 ile 0 arasında hisse senedi bulunmalı
		Pay senedi	46.629.274.653		
	Yabancı	Toplam	1.085.011.920	44,12%	
		Pay senedi	478.760.538		
	Toplam	Toplam	106.170.590.792	44,37%	
		Pay senedi	47.108.035.191		

Tablo 1'e bakıldığında uyruk kırımıyla birlikte ele alındığında 100 eksi yaş kuralına uymayan sonuçlar göze çarpmaktadır. Sadece 20-29 yaş aralığındaki kişilerin ve 30-39 yaş aralığındaki kişilerin gözle görülür şekilde bu kurala uyduğu görülmektedir. Ancak yaş arttıkça hisse senedi yatırımlarının azalması gerektiğini ifade eden yaşam döngüsüne ters düşen sonuçlar da mevcuttur. Bu durumu Grafik 1'de özetleyebiliriz.

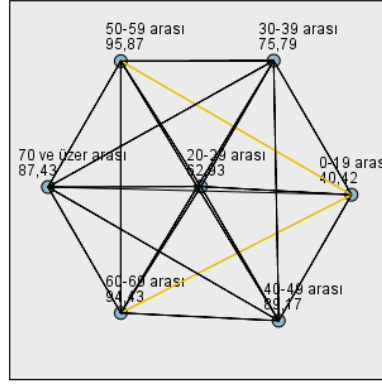
Grafik 1. 100-yaş kuralının geçerliliği, hisse senedi yatırım grafiği

Elde edilen sonuçlardan sonra portföy bedeli ile yaş arasında bir ilişkinin istatistiksel olarak kanıtlanıp kanıtlanamayacağı sorusu gündeme gelmektedir. Bu amaçla veriler SPSS programına sokulmuş, öncelikle normal dağılıma uygun olmadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle parametrik olmayan analizler tercih edilmiştir. Yapılan Kruskal Wallis test sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Cari portföy değerinin yaş açısından farklılaşması

	Yaş aralığı	N	Ortalama	Ki-kare değeri	df	p
Portföy değeri	0-19 arası	18	48,28	18,690	6	,005
	20-29 arası	24	62,67			
	30-39 arası	24	75,79			
	40-49 arası	24	89,17			
	50-59 arası	23	95,87			
	60-69 arası	23	94,43			
	70 ve üzeri arası	23	87,43			

Tablo 2’de yedi adet yaş aralığında cari portföy değerinin istatistiksel olarak anlamlı şekilde değiştiği görülmektedir (Chi square = 18.69, p = .005, df = 6). Ancak hangi yaş grupları arasında anlamlı fark olduğunu göstermemektedir. Bu nedenle veriler parametrik olmayan Independent Sample teste tabi tutulmuşlardır. Sonuçlar Şekil 1 ve Tablo 3’te görüldüğü gibidir.

Şekil 1. Yaş karşılaştırmalı portföy değeri değişimi

Tablo 3. Yaş karşılaştırmalı portföy değeri değişimi

Örnek 1-Örnek 2	Test İstatistiği	Standart hata	Std. Test İstatistiği	p	Düzeltilmiş p
0-19 ile 20-29 arasında	-14,389	14,357	-1,002	0,316	1,000
0-19 ile 30-39 arasında	-27,514	14,357	-1,916	0,055	1,000
0-19 ile 70 ve üzeri arasında	-39,157	14,490	-2,702	0,007	0,145
0-19 ile 40-49 arasında	-40,889	14,357	-2,848	0,004	0,092
0-19 ile 60-69 arasında	-46,157	14,490	-3,186	0,001	0,030
0-19 ile 50-59 arasında	-47,592	14,490	-3,285	0,001	0,021
20-29 ile 30-39 arasında	-13,125	13,292	-0,987	0,323	1,000
20-29 ile 70 ve üzeri arasında	-24,768	13,435	-1,844	0,065	1,000
20-29 ile 40-49 arasında	-26,500	13,292	-1,994	0,046	0,970
20-29 ile 60-69 arasında	-31,768	13,435	-2,365	0,018	0,379
20-29 ile 50-59 arasında	-33,203	13,435	-2,471	0,013	0,283
30-39 ile 70 ve üzeri arasında	-11,643	13,435	-0,867	0,386	1,000
30-39 ile 40-49 arasında	-13,375	13,292	-1,006	0,314	1,000
30-39 ile 60-69 arasında	-18,643	13,435	-1,368	0,165	1,000
30-39 ile 50-59 arasında	-20,078	13,435	-1,494	0,135	1,000
70 ve üzeri ile 40-49 arasında	1,732	13,435	0,129	0,897	1,000
70 ve üzeri ile 60-69 arasında	7,000	13,577	0,516	0,606	1,000
70 ve üzeri ile 50-59 arasında	8,435	13,577	0,621	0,534	1,000
40-49 ile 60-69 arasında	-5,268	13,435	-0,392	0,695	1,000
40-49 ile 50-59 arasında	-6,703	13,435	-0,499	0,618	1,000
60-69 ile 50-59 arasında	1,435	13,577	0,106	0,916	1,000

Yapılan analiz sonucuna göre 0-19 yaş aralığı ile 60-69 yaş aralığındaki yatırımcıların portföy büyüklükleri ($p=.030$) ile 0-19 yaş aralığı ile 50-59 yaş aralığındaki yatırımcıların portföy büyüklükleri ($p=.021$) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

4. Sonuç

Finansal piyasalarda yatırımcılar için en önemli konulardan biri kabul edilebilir risk düzeyidir. Literatürde portföy oluşturma ve risk düzeyi tespitine yönelik çok sayıda teori geliştirilmiş olsa da bireysel farklılıklar başta olmak üzere pek çok demografik, psikolojik, fizyolojik, nörolojik ve

genetik farklılıklar gibi nedenlerle bireylerin riske tahammül düzeyleri tek bir kuramla tespit edilebilecek kadar kolay bir iş değildir. Hayat döngüsünü temel alan teorilerden en bilindik olanı ise 100 tam sayısından yatırımcının yaşının çıkartılması sonucu elde edilen rakamın, portföyde tutulabilecek riskli varlık sayısını göstereceği yönündeki teoridir. Ancak bu teori, literatür bölümünde de açıklandığı üzere çoğu kez doğrulanamamıştır. Bu çalışmada da teorinin doğrulanamadığı görülmektedir.

Teori ile ilgili sorunlardan en önemlisi riskli varlık tanımıdır. Risk düzeyi sıralaması açısından finansal yatırım araçlarının çeşitlendiği piyasalarda yaşa bağlı portföy riski saptamaya çalışmak oldukça zor olacaktır. Bu çalışmada teorinin geliştirildiği dönemde riskli varlık olarak tanımladığı hisse senetleri ile diğer tüm finansal yatırım araçları iki sınıf halinde ele alınmıştır. Ancak örneğin tahvil piyasasında özel sektör tahvillerin riskleri ayrıca tartışılmamıştır. Bu durum teorinin eksikliğini göstermektedir.

Çalışma sonucunda elde edilen bir önemli bulgu, cari portföy değerlerinin yaş bazında ortalamadan farklılığının istatistiksel olarak anlamlı bulunmasıdır. Anlamlı bulunan yaş aralıkları 0-19 yaş aralığı ile 50-59 ve 60-69 yaş aralığı olmuştur. Ancak buradaki asıl soru farklılıkları anlamlı bulunmayan yaş gruplarıdır. Bir başka ifadeyle çalışma sadece bu minvalde ele alınırsa 0-19 yaş aralığındaki çocuk denilecek yatırımcıların portföy büyüklükleri ile 20-29, 30-39 ve hatta 70 ve üzeri yaş aralığındaki yatırımcıların portföy büyüklükleri birbirinden farklı değildir. Dolayısıyla yaş bazında yapılan finansal yatırım tercihleri, yatırım büyüklükleri veya risk tahammülü düzeyleri çalışmaları, tek bir değişkenle tamamlanamayacak kadar geniş bir çalışma alanıdır.

Çalışmanın sonuçları dikkate alındığında yaş faktörünün yatırım kararlarında farklı şekillerde etkili olduğu görülmektedir. Literatürde bu konuda yapılmış çalışmalara rastlansa da bu tür çalışmalar genellikle yatırımcılarla doğrudan iletişime geçilerek anket veya gözlem yoluyla yapılmaktadır. Ancak bu türdeki çalışmalar belli bir yaş grubuyla sınırlı kalmaya mahkûm gözükmektedir. Zira 0-19 yaş aralığında bir yatırımcı ile anket veya gözlem çalışması yapmak oldukça zordur. Bu çalışmanın özgünlüğü de bu noktadadır. Anlık bir görüntü olarak alınan veriler ışığında tüm yatırımcı yaş grupları araştırmaya dahil edilebilmiştir. Bundan sonraki çalışmalarda zaman serisi olarak ele alınabilecek yaş bazında yatırımcı davranışı verilerinin, yatırımcının yatırım kararı değişimlerini de yansıtacaktır. Bu bağlamda çalışmanın kendinden sonraki çalışmalara öncülük etmesi hedeflenmektedir.

Kaynakça

Ashcroft, J. (2009). Defined-Contribution (DC) Arrangements in Anglo-Saxon Countries. OECD Working Papers on Insurance and Private Pensions, No. 35, OECD publishing, © OECD. doi:10.1787/224843410213

Bagliano, F. C., Fugazza, C., & Nicodano, G. (2010). Pension funds, life-cycle asset allocation and performance evaluation. Antolin et al. eds, 159.

Basu, A. K., & Drew, M. E. (2009). Portfolio Size Effect in Retirement Accounts: *What Does It Imply for Lifecycle Asset Allocation Funds?* *The Journal of Portfolio Management*, 35(3), 61–72. <https://doi.org/10.3905/jpm.2009.35.3.061>

Benzoni, L., Collin-Dufresne, P., & Goldstein, R. S. (2006). Portfolio Choice Over the Life-Cycle when the Stock and Labor Markets are Cointegrated. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.875984>

Bodie, Z., & Treussard, J. (2007). Making Investment Choices as Simple as Possible, but Not Simpler. *Financial Analysts Journal*, 63(3), 42–47. <https://doi.org/10.2469/faj.v63.n3.4689>

Butler, K. C., & Domian, D. L. (1991). Risk, diversification, and the investment horizon. *The Journal of Portfolio Management*, 17(3), 41–47. <https://doi.org/10.3905/jpm.1991.409334>

Chetouane, M. (2010). Default options: Are the life cycle funds the solution?.

Cocco, J. F. (2001). Portfolio Choice in the Presence of Housing. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.258428>

Hibbert, J., & Mowbray, P. (2002). Understanding investment policy choices for individual pension plans. *Pensions: An International Journal*, 8(1), 41–62. <https://doi.org/10.1057/palgrave.pm.5940214>

Hickman, K., Hunter, H., Byrd, J., Beck, J., & Terpening, W. (2001). Life Cycle Investing, Holding Periods, and Risk. *The Journal of Portfolio Management*, 27(2), 101–111. <https://doi.org/10.3905/jpm.2001.319796>

<https://www.vap.org.tr/yas-gruplari-bazinda-yatirimci-sayilari>

Kaiser, L. (2016). Asset Allocation by Investment Professionals: Integration or Segmentation? *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2869984>

Kim, June Dong., and Wang Yunjong (1996). Toward Liberalisation of International Direct Investment in Korea: Retrospects and Prospect. KIEP working paper, No 96-02, April, Korea Institute for International Economic Policy, Seoul.

Malkiel, B. G. (1996). *A Random Walk Down Wall Street: The Time-Tested Strategy for Successful Investing*. W. W. Norton & Company.

Minderhoud, I., Molenaar, R., & Ponds, E. (2011). The Impact of Human Capital on Life-Cycle Portfolio Choice: Evidence for the Netherlands. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1763196>

Poterba, J. M., Samwick, A. A., Shleifer, A., & Shiller, R. J. (1995). Stock Ownership Patterns, Stock Market Fluctuations, and Consumption. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1995(2), 295. <https://doi.org/10.2307/2534614>

Shiller, R. J. (2006). Life-cycle personal accounts proposal for Social Security: An evaluation of President Bush's proposal. *Journal of Policy Modeling*, 28(4), 427–444. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2005.10.010>